

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN'IN SAVUNMA POLİTİKALARI
VE ENERJİ GELİRLERİNİN
SAVUNMA HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

**SAVUNMA KAYNAKLARI YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Hazırlayan

Sarkhan MAMMADOV

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Fahri ERENEL

İSTANBUL – 2015

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR)

TEZ TANITIM FORMU

YAZAR ADI SOYADI : Sarkhan MAMMADOV

TEZİN DİLİ : Türkçe

TEZİN ADI : Azerbaycan Savunma Politikaları ve Enerji Gelirlerinin Savunma Harcamaları Üzerindeki Etkileri

ENSTİTÜ : Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

ANA BİLİM DALI : Savunma Kaynakları Yönetimi

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

TEZİN TARİHİ : 29.05.2015

SAYFA SAYISI : 83

TEZ DANIŞMANI : Yrd. Doç. Dr. Fahri ERENEL

DİZİN TERİMLERİ : Savunma Harcamaları, Enerji Gelirleri, Askeri İşbirlikleri, Savunma Sanayi.

TÜRKÇE ÖZET : Bu çalışmada Azerbaycanın Savunma Harcamalarıyla enerji gelirleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz sonucu yorumlanarak, ileride yapılacak çalışmalara ışık tutması amaçlanmıştır.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsüne
: 2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Bu tezin içerdiği hususlar bireysel görüşlerimi yansıtır, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini yansıtmaz.

Sarkhan MAMMADOV

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN'IN SAVUNMA POLİTİKALARI
VE ENERJİ GELİRLERİNİN
SAVUNMA HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

**SAVUNMA KAYNAKLARI YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Hazırlayan

Sarkhan MAMMADOV

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Fahri ERENEL

İSTANBUL – 2015

ÖZET

Azerbaycan bağımsızlığını kazanma sürecinde birçok iç ve dış tehditlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bulunduğu jeopolitik konumdan ve sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervlerinden dolayı her zaman uluslararası bir siyasi baskı altında olmuştur. Kuzeyde Rusya, güneyde İran'la tarih boyu yaşanan sorunlar, 1900 yılı öncesinde kaybedilen topraklardan sonra 1990 yılı sonrasında Ermenistan'la yaşanan Karabağ savaşı da gelecekte Azerbaycan'ı hem ekonomik hem de siyasi açıdan çıkmaza sürüklemiştir. Yıllardır sürdürülen görüşmeleri Ermenistan'ın olumsuz tutumu nedeniyle çözüme kavuşturulamamıştır. Uluslararası politikacıların da umudunu yitirdiği ve bir türlü "sonuç alınamaması" şeklinde şikâyetini belirtmesi artık iki ülkenin uzmanları tarafından da dile getirilmektedir. Azerbaycan'da kendi toprak bütünlüğünün temini ve coğrafi sınırlarını kesinleştirmek için Silahlı Kuvvetlerini güçlendirmek ve profesyonelleştirmek ana hedeflerinden biri olarak kabul edilmiştir. Silahlı Kuvvetlerin güçlenmesi uluslararası arenada Azerbaycan'ın elini güçlendireceği ve söz sahibi yapacağı muhakkaktır. Bu sebeple, Azerbaycan ordusunda personel eğitiminden teknik donanım ve silahların modernizasyonuna kadar birçok alanda önemli adımlar atılmıştır. Ordunun modernize edilmesi çerçevesinde; Türkiye, İsrail, Rusya ve ABD ile askeri ilişkileri geliştirmiştir.

Yürütülen bu faaliyetlerin en önemli maddi kaynağı petrol ve doğal gaz satışından gelen gelirlerdir. Enerji gelirleri; hem ekonomik, hem de silahlanma sürecinde Azerbaycan'ı bir adım ileri taşımıştır. Bu sebeple de sonuncu kısımda, Azerbaycan'ın Enerji gelirlerinin Savunma harcamaları üzerinde etkisinin analiz edildiği son bölümde bu sonuç net bir şekilde görülmektedir. Gelecekte atılacak adımların ekonomik ve siyasi analizlerin bütün boyutları ile yapılarak atılması gerektiği savunulmaktadır.

Tezin birinci kısmında Azerbaycan'ın yakın bağımsızlık tarihi, yaşadığı siyasi, askeri baskılar sonucu kaybettiği toprakları geri kazanma uğrunda verdiği mücadeleden ve silahlı kuvvetlerin yapısında yapılmış değişikliklerden bahsedilmiştir. İkinci kısımda Azerbaycan'ın savunma politikalarına dikkat çekilmiş, uluslar arası askeri ilişkilerin durumuna nazar yetirilmiş ve silahlı kuvvetlerin yanı sıra savunma sanayinin güçlendirilmesi için önemli adımların atıldığından bahsedilmiştir. Üçüncü kısımda da, Azerbaycan'ın petrol gelirleri ve savunma harcamaları arasındaki ekonometrik ilişkiden bahsedilmiştir ve regresyon analizi

yapılarak sonucu yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Silahlı kuvvetler, Savunma sanayi, Askeri ilişkiler, Askeri harcamalar, Petrol ve doğalgaz gelirleri

ABSTRACT

Azerbaijan faced many internal and external threats during the initial period of its independence. This country has always been under international political pressure, due to its geopolitical location, as well as rich oil and gas reserves. Both struggle with Russia on North and struggle with Iran on South, after territory loss before 1990, Karabakh war against Armenia dragged Azerbaijan both economically and politically into struggle after 1990. Because of the destructive position of the Republic of Armenia, the negotiations have not produced any positive result and deadlocked for more than twenty years. That International politics have lost their hopes and declaration of not achieving a solution is now being spoken by both countries experts. Azerbaijan accepted the idea to develop and professionalize its army to maintain its own border security and make certain its own geographic lines. Military relations has been established with Turkey, Israel, Russia and USA for an effective modernization

The main monetary source of all these activities is the state income from oil and gas sales. Energy revenues have had a big impact on economic and military development of Azerbaijan. Therefore, impact of the state's energy income on its defense spending is analyzed at the last section. In addition, importance of detailed economic and political analysis is emphasized for the future steps.

Azerbaijan's independence history, its struggle to regain the lost territories and changes on armed forces structure are reviewed in the first section of the thesis. In the second section, Azerbaijan's defense policy, its international military relations and developments of the state's military and defense industry are discussed. Finally, the correlation between Azerbaijan's energy revenues and defense spending is reviewed and regression analyses and its results are completed in the third section.

Key words: armed forces, defense industry, military relations, military spendings, oil and gas revenues.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	III
TABLolar.....	V
GRAFİKLER	VI
HARİTALAR	VII
EKLER LİSTESİ.....	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: AZERBAYCAN'IN KONUMU VE BAĞIMSIZLIK SÜRECİ.....	3
1.1. Azerbaycan'ın Konumu	3
1.1.1. Azerbaycan Coğrafyası ve Sağladığı Üstünlükler.	3
1.1.1.1. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti.....	5
1.1.2. Tarihsel Süreçte Azerbaycan	5
1.1.3. Azerbaycan'da Yetişmiş İnsan Gücü	6
1.1.4. Azerbaycan'ın Ekonomisi.....	7
1.1.5. Bağımsızlık Süreci ve Devletin Yeniden Yapılanması	9
1.2. Azerbaycan Anayasası ve Devlet Politikası	12
1.2.1. Anayasanın Temel İlkeleri.....	12
1.2.2. Dış Politika	13
1.3. Azerbaycan'ın Bağımsızlık Sonrası Karşılaştığı Sorunlar	14
1.3.1. İç Sorunlar	14
1.3.2. Dış Sorunlar.....	15
1.3.3. Çözüm Girişimleri	16
İKİNCİ BÖLÜM: AZERBAYCAN'IN GÜVENLİK POLİTİKASI	18
2.1. Azerbaycan'da Güvenlik Sürecinin Oluşumu.....	18
2.1.1. Yazılı Metinlerde Güvenlik Politikası	18
2.1.2. Uluslararası Güvenlik Örgütleriyle İlişkiler	19
2.1.3. Uluslararası İlişkiler: Türkiye, İsrail, ABD ve Rusya İle Askeri İşbirliği	20

2.1.3.1. Türkiye İle Olan Askeri İlişkiler	21
2.1.3.2. İsrail İle Olan Askeri İlişkiler	23
2.1.3.3. ABD İle Olan Askeri İlişkiler	24
2.1.3.4. Rusya İle Olan Askeri İlişkiler	25
2.1.4. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri	27
2.1.4.1. Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerin Anayasal Görevi.....	27
2.1.4.2. Silahlı Kuvvetlerin Kuruluşu ve Organizasyon Yapısı.....	28
2.1.4.3. Silahlı Kuvvetlerin Yönetim Yapısı	30
2.1.4.4. Eğitim ve İnsan Gücü Çalışmaları.....	33
2.2. Savunma Sanayi ve Kuruluşu	35
2.2.1. Savunma Sanayinin Önemi	36
2.2.2. Azerbaycan Savunma Sanayisinin Gelişim Süreci.....	37
2.2.3. Savunma Sanayi Politikası için İlkeler ve Yapılanma	40
2.2.4. Silahlı Kuvvetlerin İhtiyacının Karşılamanmasında Savunma Sanayinin Yeterliliği	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AZERBAJCAN'IN ENERJİ GELİRLERİ VE SAVUNMA HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	42
3.1. Araştırmanın Konusu	42
3.2. Araştırmanın Amacı	42
3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları	42
3.4. Veri Yeterliliği.....	43
3.5. SİPRİ Verilerinde Azerbaycan ve Çevre Ülkeler	43
3.6. Enerji Gelirlerinin Bütçe İçindeki Yeri	45
3.7. Enerji Gelirlerinin Sürdürülebilirliği	46
3.8. Azerbaycan'ın Enerji Üretim Tüketim ve İhracatı	47
3.8.1. Petrol Üretimi, Tüketimi ve İhracatı	47
3.8.2. Doğal Gaz Üretimi, Tüketimi ve İhracatı	49
3.9. Azerbaycan Enerji Gelirleri ve Savunma Harcamaları İlişkisi	52
3.9.1. Ekonometrik Analiz.....	53
3.9.2. Sonuçların Yorumlanması	55
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	61

KISALTMALAR

ABD: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

AB: AVRUPA BİRLİĞİ

AHC: AZERBAJCAN HALK CEPHESİ

AGİT: AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

AR-GE: ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME

ASELSAN: ASKERİ ELEKTRONİK SANAYİ

BDT: BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU

BM: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

BMT: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLATI

HAVELSAN: HAVA ELEKTRONİK SANAYİİ

GSYİH: GAYRİSAFİ YURT İÇİ HASILA

GCI: GLOBAL COMPETİTİVENESS İNDEX

LPI: LOGİSTİCS PERFORMANCE İNDEX

NATO: KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ

SIPRI: STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH İNSTITUTE

SOCAR: THE STATE OİL COMPANY OF AZERBAİJAN REPUBLIC

SSCB: SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ

WEF: WORLD ECONOMIC FORUM

WDI: WORLD DEVELOPMENT INDICATORS

SOCAR: THE STATE OIL COMPANY OF AZERBAIJAN REPUBLIC

TABLÖLAR

	SAYFA
Tablo 1: Azerbaycan'ın Beşeri Kalkınma Göstergesi	7
Tablo 2: Azerbaycan Bütçe Gelirleri ve Savunma Harcamaları (2004-2014)	44
Tablo 3: Bölge Ülkelerinde Savunmaya Ayrılan Pay (Bin Dolar) (2002-2012)	45
Tablo 4: Bölge Ülkelerinde Savunma Harcamalarının GSYİH'daki Oranı (2002-2012)	45
Tablo 5: 2001-2012 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ve Enerji Gelirleri	53
Tablo 6: Savunma Harcamalarında Artış (2001-2012)	58

GRAFİKLER

SAYFA

Grafik 1: Azerbaycan Petrol Üretimi	48
Grafik 2: Azerbaycan Petrol Tüketimi	48
Grafik 3: Ülkelere Göre Petrol İhracat Oranları	49
Grafik 4: Azerbaycan Gaz Üretimi (2000-2012)	50
Grafik 5: Azerbaycan Doğal Gaz Tüketimi (2000-2012)	50
Grafik 6: Azerbaycan Doğalgaz ihracatı	51
Grafik 7: Enerji Gelirleri ile Savunma Harcamaları Regresyon Analizi	54

HARİTALAR

SAYFA

Harita 1: Tarihi İpek Yolu (Azerbaycan)

4

EKLER LİSTESİ

EK A: EXCEL PROGRAMINDA YAPILAN ANALİZ SONUCU

ÖN SÖZ

Tez yazım süreci boyunca fikir ve görüşlerimi rahat bir şekilde ifade edebilme ortamı yaratan, öneri ve tavsiyeleriyle desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Fahri ERENEL' e teşekkür ederim.

Harp Akademilerinin SAREN öğretim görevlilerinden değerli Prof. Dr. Mesut HAKKI CAŞIN ve Prof. Dr. Yaman ÖZTEK hocalarımın kaynak tarama sürecinde verdiği tavsiyelerinden dolayı teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde ve öncesinde bana verdikleri desteklerinden dolayı Sayın Mustafa USTA bey'e ve arkadaşlarım Sarvar Gurbanov, Elmeddin Sultanov, Mahmud Mahmudov, Balaxan Cebrayilzade'ye teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca Tez çalışma sürecinin başından sonuna kadar maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmamı
Aileme ithaf ediyorum

GİRİŞ

Savunma ve güvenlik terimleri her bir ülkenin bekası için ihtiyaç duyduğu ve her ne olursa olsun taviz vermediği bir alanı tanımlamaktadır. Bir ülkenin güvenli ve yaşanabilir olması için siyasi ve ekonomik gücünün yanında savunma gücünün de en az ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılayacak seviyede olması gerekmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti 1900 yılı başlarında bağımsızlık çalışmalarını hızlandırmış, 1918-1920 yılları arasında ise bu çabasının karşılığını almıştır. Ülkede ilk bağımsızlığını kısa sürmesine rağmen önemli ve çok sayıda gelişmelerin olduğu görülmektedir. Eğitimden sağlığa, ekonomiden savunmaya kadar birçok alanda Azerbaycan tarihine geçen adımlar atılmıştır. Bağımsızlığın kısa sürmesinin nedenlerinin başında yerli savunma gücünün teşkil edilememesi ve bu savunma gücünün oluşturabilmesi için yeterli bütçenin olmaması gelmektedir. 1920 yılında SSCB işgali ile bağımsızlığını kaybeden Azerbaycan 1990 yılına kadar SSCB bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir. 1990 yılında SSCB'nin parçalanma sinyalleri vermesi sonucu SSCB kontrolü altındaki ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlar ve bu doğrultuda Azerbaycan da 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası süreçte Azerbaycan'daki iç çekişmelerden faydalanan Ermenistan, "Büyük Ermenistan" gerçekleştirmek üzere Rus birliklerinin de yardımıyla Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmiştir. Süreç boyunca birkaç Cumhurbaşkanı değişen ülkede Haydar Aliyev 1993 yılında ülkenin başına getirilmiştir. Uluslararası ilişkilerini ve siyasi zekasını da kullanarak ateşkesin yapılmasını sağlamıştır.

Bugüne kadar devam eden bu işgalin yaralarını Azerbaycan yeni-yeni sarmaktadır. Petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan ülke enerji gelirleriyle ekonomide altyapısını güçlendirmiş ve güçlendirmeye devam etmektedir. Ekonomik altyapının güçlenmesi, sağlık, eğitim, savunma, turizm ve birçok sektörün gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu alanların başında savunma sanayi sektörü gelmektedir.

Genel olarak çoğu SSCB döneminden kalma askeri araç-gereçlerin onarımı, yenilenmesi veya tamamen değiştirilmesi için devlet bütçesinden yeterli düzeyde kaynak ayrılmıştır. Öncelikli olarak bu çalışmaların planlı bir şekilde yürütülmesi ve yurtdışına bağımlılığın azaltılması için Savunma Sanayi Bakanlığı kurulmuştur. 2006 yılında kurulan Bakanlık ilk başlarda genel olarak temel bakım hizmetlerini ve parça

teminini gerçekleştirmiştir. Ancak, her yıl gelişim ve etkinliğini arttıran Bakanlık zırhlı araçlar da dâhil, 100'ün üzerinde çeşitli ürünler üreterek, uluslar arası görücüye çıkmayı başarmıştır. Bununla birlikte, birçok ülke ile savunma sanayi alanında işbirliğine giderek savunma sanayi tesislerini güçlendirmiş ve bu ülkelerin tecrübelerinden faydalanmayı başarmıştır.

Bu kapsamda uluslararası arenada savunma sanayi ve askeri alanda söz sahibi olan ve en son teknolojiyi kullanan İsrail, Rusya, ABD ve Türkiye ile askeri ilişkiler geliştirilmiştir. Bu ilişkiler sadece silah alımı veya değiştirilmesi ile sınırlı kalmamış, modern teknolojinin transferinin gerçekleşmesi için sıkı işbirliğine gidilmiştir.

Son teknoloji ürünlerin silahlı kuvvetlere kazandırılmasının yetmediği, bunun için askeri personelin eğitilmesi ve bu teknolojiye uygun güncel eğitimin sunulması maksadıyla yurtdışında bu ihtiyacı karşılayabilecek ülkelerde eğitim programlarına katılım sağlanmıştır.

2001 yılından sonra petrol gelirlerinin artmasıyla Azerbaycan'ın savunma alanındaki çalışmalarının da hızlandığı görülmektedir. Bu tarihten itibaren Azerbaycan askeri harcamalarını artırmış ve dünya gündeminden yüksek oranda "Savunma Harcaması" gerçekleştiren ülkeler içinde anılmaya başlamıştır.

Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı ile Savunma Bakanlığı bünyesinde yapılacak harcamaların petrol gelirlerinden etkilenmemesi mümkün görülmemektedir. Özellikle, Petrol Fonu'ndan devlet bütçesine yapılan transferlerin son yıllarda toplam devlet bütçesi gelirlerinin yüzde 50 - 60 civarında bir oranını temsil ettiğini dikkate aldığımızda bu ilişkinin daha da anlam kazanacağı görülebilecektir. Bu bakımdan petrol fonu gelirlerini, Azerbaycan'ın petrol gelirleri olarak kabul edip bu değişkenler savunma harcamaları arasındaki ilişkinin araştırılması önem arz etmektedir. Bütçesinin büyük bir kısmını savunma sektörüne ayıran Azerbaycan'ın, petrol ve doğalgaz gelirleriyle savunma harcamaları arasındaki ilişkisinin, regresyon analizine tabi tutulması sonucu Azerbaycan ekonomisinde petrol gelirleri ve savunma harcamaları arasındaki güçlü ilişkinin varlığı net olarak görülebilmektedir. Bu analiz petrol sektöründe yaşanan gelir artışının, savunma harcamalarını olumlu yönde etkilediğini ve petrol gelirlerinin daha çok savunma harcaması ve savunma sanayii harcamasına neden olduğu sonucuna varabilmemize olanak sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAJCAN'IN KONUMU VE BAĞIMSIZLIK SÜRECİ

1.1. Azerbaycan'ın Konumu

Azerbaycan Cumhuriyeti nüfusu ve arazi büyüklüğüne göre Kafkasya'nın en büyük ülkesidir. Kuzeyden Rusya (Dağıstan Özerk Cumhuriyeti), kuzey-batıdan Gürcistan, güneybatıdan Ermenistan ve Türkiye, güneyden İran, doğudan da Hazar deniziyle sınırlanmıştır. Azerbaycan'ın yüzölçümü 86,600 kilometrekaredir. Azerbaycan'ın etrafının dağlarla çevrilmesine rağmen %40'ı ovadır. Azerbaycan toprakları en verimli bölgesi Kura ve Aras nehirlerinin deltalarının karıştığı yerdir. Azerbaycan, Doğu ile Batı arasındaki coğrafi konumu ile çeşitli medeniyetlere olumlu katkılar yapabilecek durumdadır. Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisinin vazgeçilemez bir parçası olan Azerbaycan, ortak değerleri paylaştığı bu bölgenin istikrarına değerli katkılar sağlamaktadır. Aynı zamanda sahip olduğu ortak miras ve değerler ile İslam dünyasının da bir parçasıdır. Bağımsız Azerbaycan'ın jeopolitik konumu derken öncelikle Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları ve Azerbaycan'ın jeopolitik eksen üzerinde, Doğu ile Batı'nın, güneyle Kuzeyin kesiştiği noktada, çok önemli bir coğrafyada yerleşmektedir.

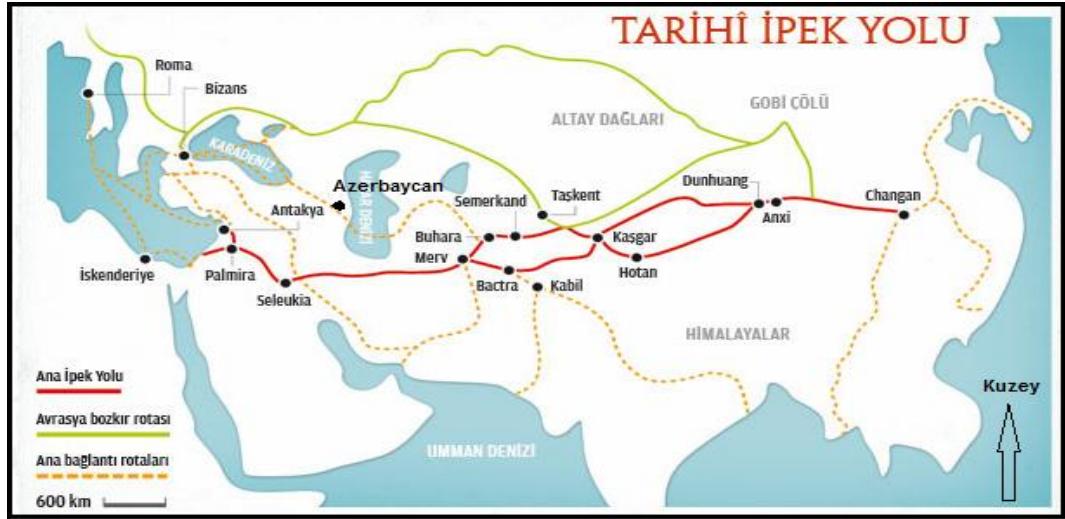
SSCB parçalandıktan sonra 1991 yılında Bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler (BM) tarafından mevcut sınırları ile tanınmış ve dünya haritasında yerini almıştır. Arazinin büyüklüğü, coğrafi konumu, doğasının ve kaynaklarının zenginliği Azerbaycan'ın gelişmesindeki en önemli unsurlardan birkaçıdır. Azerbaycan'ın arazisi batıdan doğuya açılan tarihi İpek yolu üzerinde yerleşmesi Orta Asya petrol ve doğalgazının kemerlerle doğudan batıya ulaşmasını kolaylaştırabilecek önemli bir konuma sahiptir.

1.1.1. Azerbaycan Coğrafyası ve Sağladığı Üstünlükler.

Kuruluş yıllarında Azerbaycan'ın dış politikasının oluşumunda etkili olan faktörlerden biri de coğrafyasıdır. "Coğrafya ülkelerin kaderini tayin eder" deyişini haklı çıkarırcasına Azerbaycan'ın yer aldığı bölgenin jeopolitik anlamda taşıdığı değer ülkenin dış politik yönelimlerinin bazen kaynağı, bazen de zorlayıcı unsuru olmuştur. Beş devletle sınırdaş olan Azerbaycan, birbirleriyle ve küresel aktörlerle çeşitli sıkıntılar yaşayan bu devletlerin beklenti ve önceliklerini göz önünde

bulundurarak “dengeli” ve “ulusal çıkar” öncelikli bir dış politika inşa etmeyi denemiştir.¹ Azerbaycan dış politikasını da şekillendiren coğrafi konumunu ilk olarak, genellikle dağlık ve birbirine geçit vermeyen çok sayıda vadiden oluşması, Azerbaycan’ın büyük devletlerarası bir tampon oluşturması, ticaret ve ulaşımda büyük bir “köprü” oluşturarak bir anlamda kuzey ile güneyin ve doğu ile batının bağlantısını sağlaması olarak açıklayabiliriz. Azerbaycan’ın kuzey ve güney sınırları Hazar bölgesi sınırına nazaran daha çok tehdit barındıran bölgelerdir. Bu sebeple Azerbaycan’ın doğal sınırlarla çizilmiş güvenli bir coğrafi bütünlüğü olmadığı için, tarih boyunca Hazar Türk İmparatorluğu dışında hiçbir devletin “anayurdu” olamamıştır. Azerbaycan doğal kaynaklarına ve tarihi İpek yolu üzerinde yerleşmesi sebebiyle stratejik bir konuma sahiptir. Tarihi İpek Yolu’ndan günümüze kadar geçen sürede Azerbaycan’ın “ticaret koridoru” olma özelliği hemen hiç değişmemiştir. (Harita:1)

Harita- 1 Tarihi İpek Yolu (Azerbaycan)²

Bugün Azerbaycan’ın yer aldığı topraklarda asırlardır süregelen çekişmeler ve savaşlar, sadece aktörlerin değişmesiyle günümüze kadar gelmiş ve hiç durulmamıştır. Ayrıca zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının varlığı, bağımsızlığını kazanmasından sonra Azerbaycan’ı jeopolitik açıdan dünya sahnesinde rekabet bölgesi haline getirmiştir. Makro ekonomik göstergeler dikkate alındığında, Hazar enerji kaynaklarının, Azerbaycan’ın yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine

¹ Samir Mardanov, *Azerbaycan Dış Politikasının Temelleri (1991-2003)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s.49.

² <http://www.dogu-turkistan.net/2014/04/07/kursat-yildirim-tarihi-ipek-yolunu-anlatiyor/>
(Erişim Tarihi: 02.06.2015)

entegre olmasında en önemli potansiyel araç olduğu görülmektedir. Enerji kaynaklarının üretim ve ihracına ilişkin yapılan anlaşmalar ve anlaşmaları takip eden faaliyetler ülke ekonomisine önemli açılım şansı sağlamıştır. 1994 yılından itibaren Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle petrol ve doğal gaz anlaşmaları yapması ve bu çerçevede ortak faaliyetler gerçekleştirmesi, ülkeye gelişmiş modern teknolojilerin getirilmesine, enerji sektörü altyapısının yeniden kurulmasına imkân sağlamıştır.³

1.1.1.1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti

Azerbaycan ile kara sınırı olmayan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti içişlerinde belirli oranda bağımsız, dışişlerinde ise Azerbaycan Cumhuriyetine bağımlı olan ve arazi olarak Azerbaycan'ın ayrılmaz bir bölgesidir. 29 Aralık 1998 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından onaylanan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasının 1. maddesinin 2. fıkrasına göre, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin statüsünü Azerbaycan Cumhuriyetinin Anayasası ve 16 Mart 1921 yılında Moskova ve 13 Ekim 1921 yılında imzalanan Kars uluslararası antlaşmaları belirlemiştir*. *“Nahçıvan Türk kapısıdır, bu hususu nazar-ı itibara alarak elinizden geleni yapınız”.* *“Mustafa Kemal Atatürk”.* Atatürk'ün de Türk kapısı olarak adlandırdığı Nahçıvan bölgesi Türkiye'nin doğu sınırları için büyük stratejik önem taşımıştır. Nahçıvan'ı yabancı güçlerin işgalinden kurtaran Atatürk Moskova antlaşmasının uygun şartlarla imzalanmasını ve Nahçıvan'a Azerbaycan'ın bünyesinde özerklik statüsü verilmesini sağlamıştır. Türkiye, İran ve Ermenistan'la sınırı vardır. Ticaretinin büyük kısmı Türkiye ile sağlanmaktadır. Ermenistan'la sınır kapalı durumdadır. Karabağ sorunu nedeniyle düşman statüsünde değerlendirilmektedir. Karabağ sorunu nedeniyle düşman ülke statüsünde olan Ermenistan'la sınır da kapalı durumdadır.

1.1.2. Tarihsel Süreçte Azerbaycan

Yirminci yüzyılda Azerbaycan halkı ülke bağımsızlığını elde etmek için iki kez harekete geçmiştir. İlki 28 Mayıs 1918 tarihinde Mehmet Emin Resulzade önderliğinde gerçekleştirilmiş ve ilk bağımsızlık girişiminin ömrü 23 ay sürmüştür. İkinci bağımsızlık SSCB'nin dağılmasının ardından 18 Ekim 1991 tarihinde ilan edilmiş ve günümüzdeki Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuştur. Azerbaycan halkı yüzyıllardır özgürlük arzusu ile yaşamış, ulusal özgürlük, istiklal uğrunda mücadele etmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında Azerbaycan'da ulusal özgürlük hareketi

³ Elçin Süleymanov, Fahri Hasanov, “Azerbaycan'ın Türkiyenin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan - Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rolü”, Avrasya Strateji Dergisi say2, s, 73-100

* (Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Anayasası 2004)

güçlendikten sonra Azerbaycan'ın demokratik güçleri, düşünür kişileri, siyasi önderleri ülkenin bağımsızlığı, halkın özgürlüğü için mücadeleye katılmışlardır. İlk bağımsızlık girişimi öncesinde bünyesinde bulunduğu Rusya İmparatorluğu'nun dağılması Azerbaycan'da bağımsız devlet oluşturmak için ortam yaratmış ve yılı 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Doğu'da ilk Müslüman demokratik cumhuriyet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ülkenin yüzyıllardır süren sosyoekonomik, sosyo-politik ve kültürel gelişiminin, halkın milli uyanışı ve ihyası süreçleri sonucu ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti halkın siyasi bilinç düzeyinin entelektüel ve kültürel potansiyelinin, ve kabiliyetinin göstergesi olmuştur.

28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığın ilan edilmesinde, ve Halk Cumhuriyeti'nin oluşumunda Elimerdan bey Topçubaşı'nın, Mehmet Emin Resulzade'nin, Feteli Han Hoyski'nin, Hasan bey Ağayev'in, Nesib bey Yusifbeyli'nin, Samet bey Mehmandarov'un, Aliağa Şihlinski ve başkalarının büyük hizmetleri olmuştur.

1.1.3. Azerbaycan'da Yetişmiş İnsan Gücü

Azerbaycan'ın hem ekonomik hem de siyasi anlamda dengeli bir çizgide ve emin adımlarla ilerlemesi için yetişmiş insan gücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Bu sebeple de eğitim alanında yapılacak çalışmalar önem taşımaktadır. Azerbaycan'da 53 üniversite ve enstitü mevcuttur. Faaliyet gösteren bu üniversitelerin eğitim için iyi değerlendirilebildiği takdirde verimli sonuçlar alınabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte her sektörde, işe alımlarda eğitimli ve donanımlı kişilerin istihdam edilmesi önemli bir hedef olarak dikkate alınmalıdır. AR-GE çalışmalarının hızlandırılması ve proje sahibi kişilerin fikirlerinin değerlendirilmesi için olanaklar sağlanması önem taşımaktadır.

Milli Eğitim Bakanı Cabbarov yapılan çalışmalardan bahsederken; zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen ülke her an yoksulluk sorunuyla karşılaşabilir: Bu nedenle eğitim alanına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunun için Azerbaycan'da eğitimin gelişmesi ile ilgili kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlenmiştir. Kısa vadeli gelişme hedefi olarak 1800 öğrencinin faydalandığı "Yurtdışında eğitim Devlet Programı" başarıyla gerçekleştirilmektedir. Dünyanın en donanımlı üniversitelerinde eğitim gören öğrencilerin eğitim masrafları devlet tarafından karşılanmaktadır. Söz konusu programın gerçekleştirildiği ilk yılda 60 öğrenciye destek verilmiştir. Halen

600 civarında öğrenci bu programdan faydalanmaktadır⁴.

Avrupa İnsani Gelişim Endeksi (Human Development Index) 2014 raporuna göre Azerbaycan 2000-2013 yılları arasında İnsani Gelişmişlik endeksini 0,639 puandan 0,747 puana yükselterek 187 ülke arasında 76. yeri tutarak iyi bir görüntü çizmiştir.(Tablo:1)

Tablo 1: Azerbaycan'ın Beşeri Kalkınma Göstergesi⁵

	Ortalama Yaşam Süresi	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı
1980	65.0	11.3	
1985	65.7	11.5	
1990	64.9	10.7	
1995	64.6	10.0	
2000	66.9	10.3	10.6
2005	69.0	11.2	10.7
2010	70.5	11.7	11.2
2011	70.6	11.8	11.2
2012	70.7	11.8	11.2
2013	70.8	11.8	11.2

1.1.4. Azerbaycan'ın Ekonomisi

1991 yılında bağımsızlığın kazanılması sonrasında Azerbaycan'ın ekonomik olarak batı sermayesine açılma girişimleri olmuştur. Bu sebeple öncelikle serbest piyasadaki altyapı eksiklikleri tamamlama çalışmaları hızlandırılmıştır. Dünya ekonomisiyle entegrasyonu, yani tek bir pazarda dünya ile bütünleşme yolunu takip eden Azerbaycan, 15 Ocak 1992'de "Yabancı Yatırımların Korunması" hakkında kanunu kabul etmiş, ülke arazisinde yabancı yatırımların hukukî ve iktisadî esasları üzerinde çeşitli düzeltmeler yapılarak güncelleştiren bu kanun ile Azerbaycan hükümeti yabancı sermayeye; millileştirme, istimlak, tazminat, zararın ödenmesi, transfer ve gelirini kullanma gibi hususlarda devlet garantisi vermiştir. Güney Kafkasya'nın doğusunda Hazar Denizi sahilinde yerleşen, 86,6 bin kilometrekare yüzölçümü ve 9 milyonu aşkın nüfusu ile Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak uluslararası ekonomik ve politik denge unsuru olabilmesi için, dünya ekonomisi ile bütünleşme içinde ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmesi siyasi bağımsızlığının yanı sıra ekonomik bağımsızlığını da tam olarak elde etmesi önem taşımaktadır. Bunun için de geçiş süreci yaşayan diğer ülkelerde olduğu gibi karşılaşılan

⁴ Bakan Cabbarov Reportaj:

http://newsaze.com/haberler_bakan_cabbarov_azerbaycanin_gelecek_ekonomik_basarilari_icin_beseri_sermayenin_gelistirilmesi_gere-l-1-sayfa_id-666-id-166120 (Erişim Tarihi: 01.06.2015)

⁵ **Azerbaijan's HDI value and rank**, Human Development Report 2014, http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/AZE.pdf (Erişim Tarihi: 01.06.2015)

sorunların giderilmesine çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Söz konusu sorunlar daha çok yapısal karakter taşıdığından, öncelikle ülke ekonomisinin kendi başına ayakta durabileceği şekilde yeniden yapılanması yani ekonomik dönüşümü gerçekleştirmesi gerekmiştir.⁶ Sovyetler Birliğinin ülke ekonomisinde uyguladığı planlı ekonomi hem dünya sıralamasında geride kalmasına hem de ekonomisinde ciddi problemlerin oluşmasına neden olmuştur. SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan bağımsızlığına yeniden kavuşması ile sona eren planlı ekonominin Azerbaycan ekonomisine miras bıraktığı sorunlar şu şekilde sıralanabilir.

1. Ekonomik yapının sağlıklı olmaması.
2. Üretim gücünün bölgesel ve sektörel dağılımının dengeli olmaması.
3. Üretilen malların hem kalitesinin düşük olması, hem de kişi başına düşen miktarının Sovyetler Birliğinden iki kat az olması.
4. Ekonomik yapının sağlıklı olmaması sonucunda Azerbaycan'ın dış ticaretinde 1980'li yılların sonlarında ihracat ithalattan %30-40 fazla oranda gerçekleşmiştir.

Azerbaycan bu problemleri aşmak için uyguladığı ekonomik dönüşüm ve kalkınması üç temel dönemden oluşmaktadır.

1. *Bağımsızlığın kazanıldığı yıllar (1991-1994)*
2. *İkinci Dönem (1995-2000)*
3. *2001 Yılı ve Sonrası*

Siyasi bağımsızlığın kazanılmasının ardından eski SSCB'deki işletmelerle ekonomik bağlantıların koparılmasının ülkenin diğer cumhuriyetlerdeki Pazar payını kaybetmesinin yanı sıra Sovyetler Birliği döneminde merkezden sağlanan sübvansiyonların da kesilmesiyle birlikte üretimde şok düşüşler yaşanmış, birçok tesis durmuş veya çok düşük kapasite ile yoluna devam etmiştir.

Ekonomide yüksek oranda işsizlik ve hiper-enflasyon sürecine girilmiştir. 1992-1994 yıllarında enflasyon 4 haneli rakamlara yükselerek %1763,5 ile en yüksek düzeye çıkmıştır. Aynı dönemde uygulanan yanlış ekonomik politikalar bankacılık finans sisteminde ve dış ticarete ciddi problemler yaratmıştır. Ekonomik bunalımın acı sonuçlarından birisi de milli paranın değer kaybetmesi olmuştur. Bununla birlikte İkinci dönem sayılan 1995-2000 yılları arası ekonomik açıdan bir-sıra yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve reformların yapılmasına gidilmiştir. Zamanın gereksinimine uygun olarak ekonomide serbest piyasanın teşekkülü, özelleştirme ve özel teşebbüsün gelişmesi, yeni ekonomik yapının, gümrük, vergi ve mali sistemin

⁶ O. Nuri Aras, *Azerbaycan Ekonomisi Ve Dönüşüm Süreci*, Akademik araştırmalar dergisi, 2003-2004, sayı,19. s,13.

oluşturulması, ticaretin liberalleşmesi, toprak ve tarım reformlarının yapılması, halkın sosyal imkânlarının artırılması, eğitim ve sağlık şartlarının geliştirilmesi için gerekli hukuki alt yapının oluşturulması amacıyla önemli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Aynı yıllarda 1994 senesinde petrol anlaşmalarının imzalanması ve 1995 yılından itibaren ekonomideki dengesizliklerin önüne geçilmesiyle yatırımlar genişlemeye başlamıştır. Bu dönem itibariyle hem iç yatırımların artışı, hem de petrol anlaşmalarının uygulanmaya konulmasıyla yabancı yatırımların artışı şeklinde kendini göstermiştir. Kısaca 1995-2000 yılları, serbest piyasa ekonomisine geçişin temellerinin atılmaya çalışıldığı, ekonomik bunalımın derinleşmesinin sona erdiği, ekonomide şeffaflığın sağlanmaya çalışıldığı dönem olmuştur.⁷ Üçüncü dönem olarak adlandırdığımız 2001 yılı sonrasında ise Azerbaycan hükümetinin uluslararası kurumlarla yaptığı görüşmeler sonucunda hazırladığı orta vadeli yeni faaliyet programı ile refah düzeyinin artırılması amaçlanmıştır. Bu aşamada uygulanacak olan iktisat politikası ile daha çok petrol sektörü dışındaki alanların geliştirilmesi hedeflenmiştir.⁸

1.1.5. Bağımsızlık Süreci ve Devletin Yeniden Yapılanması

1988'de Azerbaycanlıların Ermenistan ve Dağlık Karabağ'da etnik temizlenmeye maruz bırakıldığı ve Ermenilerin Azerbaycan'a karşı toprak iddiasında bulunduğu bir zamanda başta Gorbaçov olmakla Sovyet liderler Azerbaycan halkının karşı karşıya kaldığı tehlike ve facialara seyirci kalmışlardır. Bu da topraklarını kaybetme tehlikesi karşı karşıya kalan Azerbaycan halkının sabrını taşımış toplumsal hareketlere neden olmaya başlamıştır. Bu hareketleri değerlendirmesi gereken Sovyet liderleri tam tersi bir adım atarak, 20 Ocak 1990 tarihinde Azerbaycan'a askeri birliklerle müdahale ederek halkın direncini kırmaya çalışmışlardır Ancak bu bir faciaya dönüşmüş ve katliama neden olmuştur. Kanlı Ocak olarak anılan bu olayların sonucu 133 Azeri şehit edilmiş 744 Azeri yaralanmış ve 841 Azeri de tutuklanmıştır.

Haydar Aliyev'in SSCB yönetiminin en üst kurumu olan Polit-büro üyeliğinden ve SSCB Başbakanı birinci yardımcılığı görevinden 1987 yılında ayrılmak zorunda bırakılmasının ardından, SSCB döneminde devlet tarafından Azerbaycan vatandaşlarına ve Azerbaycan'a yapılan ikinci sınıf muamele daha da belirgin hale gelmiştir. Katliamın yaşanması Haydar Aliyev'in varlığını ön plana çıkarmıştır. Yoğun baskılar altında bulunan Haydar Aliyev'in katliamdan kısa bir süre sonra hayatını

⁷ O.N.Aras, *Azerbaycan Ekonomisi - Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz*, Baku, 2013, s,21.

⁸ O.N.Aras, a.g.e, s;21,22.

riske atarak, Moskova`da basın toplantısı düzenlemiş ve totaliter rejimi sert bir dille eleştirmiş ve bu sözleri basın toplantısına damga vurmuştu:

“Hiç şüphesiz 19 Ocak gecesi olanlar, Sovyet yönetiminin emirleri doğrultusunda yapılan açık bir katliamdır ve bunun için araştırmaya özel bir gayret gerekmiyor”.

1991 yılında Azerbaycan bağımsızlığını kazanmasının ardından bölgesel bütünlük ve bağımsızlığı için iç ve dış tehditlerle mücadele etmiştir. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra halk tarafından seçilen Ebulfez Elçibey döneminde Rus birliklerin ve göçlerin geri çekilmesinde büyük başarı elde edilmiştir. Ancak o dönemde ülke ekonomik ve politik anlamda çok sıkıntılı bir dönem geçirmeye başlamıştır. Bu sebeple de Elçibey'in 1993'te görevine son verilerek yerine Haydar Aliyev getirilmiştir. Haydar Aliyev bağımsızlığın garantiye alınması için ilk olarak söz sahibi ülkelerle ilişkileri dengelemeye çalışmıştır. Bu süreçte Rusya'nın baskıcı siyaseti de devam etmiştir. Baskıcı siyasetin bir sonucu Azerbaycan topraklarında Rus askeri üslerinin kurulmak istenilmesi olmuştur. Ancak Aliyev'in akılcı politikaları sonucunda bu istekleri gerçekleşmemiştir. Bunun yanında Azerbaycan'ın enerji kaynakları da Rusya'nın vazgeçemeyeceği önceliklerinden birisi olmuş, bu nedenle ülkedeki petrol yataklarında pay sahibi olmak için Rus firmalarına hisselerin büyük kısmının verilmesini talep etmiştir. Bu durumda en akılcı yolun Rusya'ya kafa tutabilecek bir güçle yakınlaşmadan geçtiği değerlendirilmiş ve Türkiye ve ABD ile ilişkiler geliştirilmeğe başlanmıştır. Takip eden yıllarda savunma işbirliği antlaşmaları imzalanmış, NATO'nun da bu toraklarda üs kurma gibi planlarına açık kapı bırakılmıştır.⁹ Bu gelişmelerin devam ettiği bir zamanda Azerbaycan'ın ekonomisinin kalkınması ve gerçek anlamda bağımsızlığını koruması için petrol ve doğalgazının mümkün olan en kısa zamanda ve en güvenli şekilde dünya pazarına çıkmasının gerekliliği söz konusu olmuştur. Baku-Tiflis-Ceyhan boru hattı buna en önemli çözüm yolu olmuş ve hattın çalışmaya başlaması ile Azerbaycan ekonomisi de bir anlamda derin nefes almıştır.

Denge politikası Haydar Aliyev'in ismiyle özdeşleştirilmektedir. H. Aliyev, dış politikayı iki aşama üzerine inşa etmiştir. İlk aşamada Aliyev iktidarı Ebulfez Elçibey döneminde uygulanan katı Batı yanlısı, Rusya ve İran karşıtı politikanın ülkede doğurduğu zararlı sonuçları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. İkinci aşama ise, dış politikada dengeli bir siyaset uygulayarak, bölgede etkin olan uluslararası aktörler

⁹ Hakan Kantarcı, *Kıskaçtaki Bölge Kafkasya*, İQ Kültür Sanat Yay, İstanbul 2006. s 131

arasında uyumlu bir politika yürütmek olmuştur¹⁰.

1991-1993 döneminde, devlet başkanlarının sıkça değişmesiyle ortaya çıkan politik istikrarsızlık sebebiyle Azerbaycan'ın dış politika hedefleri sağlıklı bir biçimde belirlenememiştir. Devlet Başkanı Haydar Aliyev, 10 Ekim 1993'te yaptığı yemin töreni konuşmasında Azerbaycan'ın dış politikasıyla ilgili şunları söylemiştir: "Devletin en önemli görevlerinden biri, Azerbaycan'ın çıkarlarını uluslar arası arenada koruyabilen akıllı ve tutarlı dış politika izlemesidir. Hedefimiz; dünya devletleriyle eş statüde diplomatik ilişkiler kurmak ve geliştirilmek, bu ilişkilerden hem Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslar arası ilişkilerdeki konumunu güçlendirmek, hem de devletin ekonomisinin, eğitimini ve kültürünü geliştirmek için en doğru şekilde istifade etmekten ibarettir"¹¹.

SSCB'nin çöküşü ve ülkelerin bağımsızlıklarının uluslararası alanda tanınmasından sonra bölgesel ve uluslararası kuruluşlara üyelikler de bağımsızlığın pekiştirilmesine yardımcı olmuştur. Dış politika önceliklerinin belirlenmesi bölge ülkeleri ve bölge dışı ülkeler algısı üzerinden değerlendirilebilir. Zira özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında ulus devlet kurma sürecinde "dost ve düşman ülke" algıları son derece önemli rol oynamıştır.

Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı tarafından ülkenin dış politikasının öncelikleri "Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin restorasyonu için bağımsız dış politika izlemek, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun Lizbon ve AGİK Minsk Grubu'nun belirlediği prensipler temelinde müzakerelerle çözülmesi, Ermenilerin askeri işgaline bağlı sonuçların ortadan kaldırılması, bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması Avrupa ve Transatlantik yapılara entegrasyon ve NATO, AB ve Avrupa Komisyonu gibi kurumlarla işbirliği yapılması" olarak belirlenmiştir.¹²

Bağımsızlık elde ettikten sonra kısa bir süre içinde Azerbaycan birçok uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla çok yönlü ilişkiler kurmuştur. 1993 yılından Azerbaycan'ın dış politikasında Avrupa'ya entegrasyon öncelikli yöne çevrilmiş ve bu bağlamda uluslararası örgüt olarak Avrupa Birliği ile aktif işbirliğine başlanmıştır. Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında bulunan Azerbaycan'ın stratejik konumu Avrupa Birliği'ne üye devletlerin de aynı zamanda, ülkeyle siyasi ve ekonomik

¹⁰ Reha Yılmaz, Fatih Mehmet Sayın, "Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(1), Çankırı, 2013, s:13.

¹¹ Samir Mardanov, *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013. s,55

¹² Mustafa Aydın, *Kafkasyada Değişim Dönüşüm*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2012, s,35

ilişkileri geliştirmek ilgisini daha da artırmıştır.¹³

Günümüzde Azerbaycan dış politikasına politik, ekonomik kültürel ve jeo-stratejik unsurlar doğrudan, etnik ve tarihi öğeler ise dolaylı olarak etki etmektedir. Ülke politik ve ekonomik öğelerin etkisiyle küreselleşen dünyaya entegre olmaya çalışmakta; kültürel öğenin etkisiyle dil ve din birliği içindeki ülkelerle kültürel bağlar kurmaya çalışmakta; jeo-stratejik öğenin etkisiyle NATO, AB, BDT gibi uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliğine girmekte; etnik ve tarihi öğelerin zorlamasıyla Türkiye, İran ve Rusya ile yakın bir işbirliğine yönelmektedir¹⁴ Azerbaycan karşı karşıya kaldığı sorunları çözmek için yürüttüğü dış politika hükümetlerin siyasi görüşlerine ve ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre şekillenmesi ve denge politikasının ağırlıklı olarak uygulanması Azerbaycan'ın küresel/bölgesel siyasi ve ekonomik güçlerle ilişkilerin güçlenmesine ve ileriye dönük sağlam adımlar atılmasına olanak sağladığı değerlendirilmektedir.

1.2. Azerbaycan Anayasası ve Devlet Politikası

Ülkedeki yasal eksikliklerin giderilmesi ve gereken düzenin oluşması için bazı reformların yapılması gerekmektedir. En önemli önceliklerden birisi de ülkenin ihtiyaç duyduğu Anayasasının oluşturulmasıydı. Bu anayasanın kabul edilmesi ve temel ilkelerinden aşağıda bahsedilmiştir.

1.2.1. Anayasanın Temel İlkeleri

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası 12 Kasım 1995 tarihli referandumda kabul edilen Azerbaycan Devleti Anayasası'nın esaslarıyla 27 Kasım 1995 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

Azerbaycan Devleti Anayasası 158 madde, 12 fasıl, 5 bölümden oluşmaktadır¹⁵. Anayasa aşağıda yer verilen temel amaçlar gerçekleştirecek şekilde halk oylamasıyla kabul edilmiştir.

- *Azerbaycan devletinin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;*
- *Anayasa çerçevesinde demokratik yapıya güvence vermek;*

¹³ Elçin Ahmedov, *Azerbaycanın Bölgesel Kalkınma Ve Enerji Güvenliği Alanında Avrupa Birliği ile İşbirliği (1991-2011)* Geostrategiya, Baku, 2012. s.26-31.

¹⁴ Reha Yılmaz, Fatih Mehmet Sayın, *Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(1), Çankırı, 2013, s: 18.

¹⁵ Yunis Halilov, *Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına Dair 555 soru - 555 cevap*, Baku, 2008, s,3.

- *Sivil toplumun kurulmasını sağlamak;*
- *Halkın iradesinin ifadesi olarak, kanunların üstünlüğünü sağlayan laik devlet kurmak;*
- *Adil ekonomik ve sosyal düzene uygun olarak herkese onurlu bir yaşam düzeyi sağlamak;*
- *Evrinsel değerlere sadık kalarak tüm dünya halkları ile dostluk, barış ve barış içinde yaşamak ve bu amaçla karşılıklı faaliyette bulunmak.*

“Genel Esaslar” başlığı taşıyan birinci bölümün ilk maddesinde: “Azerbaycan Devletinde egemenliğin tek kaynağı Azerbaycan halkıdır” denilmek suretiyle Azerbaycan’ın bir Cumhuriyet olduğu belirtilmiştir.* 7’nci maddede ise devletin esasları belirtilmiştir. Bu maddenin I. fıkrasında “Azerbaycan Devleti; demokratik, hukuk kuralları ile yönetilen, laik ve üniter bir Cumhuriyettir” ibaresi yer almaktadır. Aynı maddenin III. fıkrasında ise “Azerbaycan Cumhuriyetinde devlet egemenliği kuvvetler ayrılığı prensibine dayanır” denilmektedir¹⁶.

- Yasama yetkisini Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi kullanır.
- Yürütme yetkisi Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’na aittir.
- Yargı yetkisini Azerbaycan Cumhuriyeti Mahkemeleri yerine getirir.

Burada bir hususu belirtmemiz gerekiyor ki, Azerbaycan Cumhuriyeti üniter devlet yapısına sahip olmasına rağmen bünyesinde bir Özerk Cumhuriyet bulundurmaktadır. Anayasanın 134. maddesine göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyetine bağlı özerk bir devlettir.

1.2.2. Dış Politika

Azerbaycan’ın bağımsızlığının korunmasına ve toprak bütünlüğünün sağlanmasına yönelik bağımsız dış politika yürütülmesinin yanı sıra Azerbaycan dış politikasında belirleyici üç önemli unsur söz konusu olmuştur.¹⁷ Bunlar; ateşkese rağmen çözülemeyen Dağlık Karabağ, enerji kaynaklarının işletilerek dış pazarlara taşınması ve Hazar’ın hukuki statüsünün belirlenmesi sorunlarıdır.¹⁸

Azerbaycan’ın dış politikasında en önemli sorunlardan birisi Ermenistan ile arasındaki Dağlık Karabağ’dır. İki ülke arasında bu konuda uyuşmazlıklar mevcuttur. Bu uyuşmazlığın AGİT Lizbon Zirvesi ilkeleri kapsamında ve Minsk Grubu

* (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası 2009).

¹⁶ Recep Rehimli, *Azerbaycan Yönetim Sistemi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt,2, sayı,9, s,378.

¹⁷ Samir Mardanov, *Azerbaycan Dış Politikasının Temelleri (1991-2003)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s,55-56.

¹⁸ Erel Tellal, *Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları*, Mülkiye Dergisi, Cilt 24, No 225, 2000, s. 89.

önderliğinde çözüm yolu aramak hedeflenmiştir. Azerbaycan'ın dış politikasını etkileyecek en önemli etkenlerden ikincisi olarak, enerji kaynaklarını yurtdışına pazarlayacağı zaman diliminde doğu ile batı arasında köprü rolü oynayarak stratejik açıdan avantajlı bir konuma sahip olduğunu dünyaya kabul ettirmek ve ekonominin tüm sektörlerde gelişmesine ortam yaratmak amaçlanmıştır.

Üçüncü önemli unsur ise beş kıyıdaş devlet tarafından çevrilen Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi sorunudur. Azerbaycan, Hazar'ın bir göl olduğunu ve tabaniyla su kitlesinin beş ulusal sektöre bölünmesi gerektiğini savunmaktadır¹⁹. 1991 yılından sonra bağımsızlığını sürdürebilmesi için çok yönlü bir dış politikaya yönelmiştir. Bu dış politika çerçevesinde; ABD, Türkiye, BDT devletleri, Avrupa, Asya ve Afrika devletleriyle ilişkileri geliştirmek hedeflenmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın NATO ve AB gibi kuruluşlarla yakınlaşması, Transatlantik ve Avrupa güvenlik-işbirliği sistemiyle bütünleşmesi dış politika hedefleri arasında yer almaktadır.

1.3. Azerbaycan'ın Bağımsızlık Sonrası Karşılaştığı Sorunlar

Her yeni bağımsızlık kazanan ülkede görülebildiği gibi Azerbaycan'da 1992 yılında kazanılan bağımsızlık sonrası çeşitli iç ve dış sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunların ülkeye asgari zarar verecek şekilde çözümlenebilmesi için çaba gösterilmiştir.

1.3.1. İç Sorunlar

Sovyetler Birliği'nde seksenli yıllarda başlatılan reformlar, diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Azerbaycan'da da birlikten ayrılma yönünde faaliyetlere hız verilmiştir. Halk cephesinin kurulmasıyla başlayan süreçte Karabağ sorununun getirmiş olduğu toplumsal çalkantı ortamında bağımsızlık ilan edilmiş, fakat ülkede siyasi istikrar sağlanamamıştır. Bu dönemde kısa aralıklarla yönetim değişiklikler yaşanmıştır. Haydar Aliyev'in yönetime tam olarak hakim olmasına kadar geçen süre içinde özellikle dış güçlerin kışkırtmasıyla yönetime karşı bir çok silahlı darbe girişimi gerçekleştirilmiştir²⁰.

Aliyev'in yönetime gelmesinden sonra üç önemli kriz yaşanmıştır; Hümbetov, Hüseyinov ve Cavadov olayları. Büyük ölçüde dış güçlerle bağlantısı olan bu olayları

¹⁹ Samir Mardanov, *a.g.e.*, s.55.

²⁰ Ömer Faruk Ünal, *Azerbaycan 1988-1995: Sancı, Kargaşa Ve İktidar*, Qafqaz Üniversitesi İ.İ.B.F Kamu Yönetimi, Bakü, s.1.

Aliyev'in siyasi becerisiyle atlatılmış ve ülke siyasi istikrara kavuşmuştur.²¹

1.3.2. Dış Sorunlar

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrasında iç çekişmelerin yanı sıra bazı dış ülkelerle olan temel politika sorunları da mevcut olmuştur. Azerbaycan dış politikasında Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve bu işgalin devam etmesi en temel sorun olarak değerlendirilmekte ve ülkenin ekonomik, siyasi, askeri kapasitesinin büyük bir kısmı bu konunun çözümü için tüketilmektedir.

Dış ülkelerle ilişkilerde Türkiye ile olan güçlü ilişkilerin yanında ABD, Rusya ve İran'la bazı nedenlerden dolayı fikirlerin uyuşmadığı görülmektedir. Nitekim son zamanlarda ABD Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi için AGİT Minsk Grubu'nda eş başkan olarak arabulucu olsa da, Ermenistan ile sınırların açılması yönünde Türkiye'ye baskı uygularken direkt olarak Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir²².

Azerbaycan'ın dış politikasında sorunlar yaşadığı diğer bir ülke ise İran'dır. Bu sorunlar birkaç maddede açıklanacak olursa²³;

- İran'ın, Güney Azerbaycan'da yaşayan yaklaşık nüfusu 20-25 milyon olarak tahmin edilen Azerbaycanlı kökenli kesimi siyasi yönden sindirme çalışmaları gerçekleştirmesi,
- İran'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bozarak Karabağ'ı işgal eden Ermenistan'a yiyecek, petrol-doğalgaz yardımı yapması,
- İran şirketlerinin petrol anlaşmalarından uzaklaştırılması,
- Azerbaycan'ın İsrail'le yakınlaşması ve ikili ilişkileri geliştirmesi,
- Hazar'ın hukuki statüsü konusunda anlaşma sağlanamamasıdır.

Yakın geçmişte Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal etmesinde Rusya'nın bu devlete sağladığı ekonomik, siyasi ve askeri yardımlar unutulmamıştır. Rusya'nın Karabağ sorunu sürecinde, 1996'da Ermenistan'a 1 milyar dolar, 2008'de ise 800 milyon dolar değerinde karşılıksız olarak askeri yardımda bulunması ve Ermenistan güdümlü tavır sergilemesi, Azerbaycan'ın bu ülkeye karşı endişe duymasında haklı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Azerbaycan Rusya ile güvenlik yönden endişe duyduğu bir ülke olmuştur ve bu endişesinin yakın bir

²¹ Ömer Faruk Ünal, *a.g.e.*,s,10.

²² Hatem Cabbarlı, *Azerbaycan Dış Politikasının Temel Sorunları*, https://www.academia.edu/4251059/Azerbaycan_D%C4%B1%C5%9FPolitikas%C4%B1n%C4%B1n_Temel_Sorunlar%C4%B1_4 (Erişim Tarihi: 01.06.2015)

²³ Samir Mardanov, *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s,95-96.

zaman diliminde giderileceğini iddia etmek mümkün görülmemektedir. Bununla birlikte Azerbaycan'ın Ermenistan dışında BDT ülkeleri ile herhangi problemi bulunmamaktadır. Her ne kadar Türkmenistan'la Hazar Enerji rezervleri konusunda bazı anlaşmazlıklar olsa da Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov'un vefatından sonra Berdumhammet Gurbanguliyev'in devlet başkanı seçilmesi ile bu yönde de olumlu ilerlemeler kaydedilmiştir.

1.3.3. Çözüm Girişimleri

Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı tarafından ülkenin dış politikasının öncelikleri "Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin restorasyonu için bağımsız dış politika izlemek, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun Lizbon ve AGİK Minsk Grubu'nun belirlediği prensipler temelinde müzakerelerle çözülmesi, ermenilerin askeri işgaline bağlı sonuçların ortadan kaldırılması, bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması Avrupa ve Transatlantik yapılara entegrasyon ve NATO, AB ve Avrupa Komisyonu gibi kurumlarla işbirliği yapılması" olarak belirlenmiştir.²⁴

Bağımsızlık elde ettikten sonra kısa bir süre içinde Azerbaycan birçok uluslararası ve bölgesel kuruluşla çok yönlü ilişkiler kurmuştur. 1993 yılından Azerbaycan'ın dış politikasında Avrupa'ya entegrasyon öncelikli yöne çevrilmiş ve bu bağlamda uluslararası örgüt olarak Avrupa Birliği ile aktif işbirliğine başlanmıştır.

Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında bulunan Azerbaycan'ın stratejik konumu Avrupa Birliği'ne üye devletlerin siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek yönlü ilgisini daha da artırmıştır.²⁵

Bugün Azerbaycan'ın dış politikasına politik, ekonomik kültürel ve jeo-stratejik unsurlar doğrudan, etnik ve tarihi öğeler ise dolayısıyla etki etmektedir. Ülke politik ve ekonomik öğelerin etkisiyle küreselleşen dünyaya entegre olmaya çalışmakta; kültürel öğenin etkisiyle dil ve din birliği içindeki ülkelerle kültürel bağlar kurmaya çalışmakta; jeo-stratejik öğenin etkisiyle NATO, AB, BDT gibi uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliğine girmekte; etnik ve tarihi öğelerin zorlamasıyla Türkiye, İran ve Rusya ile yakın bir işbirliğine yönelmektedir²⁶ Azerbaycan karşı karşıya kaldığı sorunları çözmek için yürüttüğü dış politika hükümetlerin siyasi görüşlerine ve ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre şekillenmesi ve denge politikasının

²⁴ Mustafa Aydın, *Kafkasyada Değişim Dönüşüm*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2012, s.35

²⁵ Elçin Ahmedov, *Azerbaycan'ın Bölgesel Kalkınma Ve Enerji Güvenliği Alanında Avrupa Birliği ile İşbirliği* (1991-2011)) Geostrategiya, Baku, 2012. s.26-31.

²⁶ Reha Yılmaz, Fatih Mehmet Sayın, *Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(1), Çankırı, 2013, s: 18.

ağırlıklı olarak uygulanması Azerbaycan'ın bütün siyasi ve ekonomik güçlerle arasının kötü olmamasına ve ileriye dönük sağlam adımlar atılmasında kolaylık sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN GÜVENLİK POLİTİKASI

2.1. Azerbaycan'da Güvenlik Sürecinin Oluşumu

Azerbaycan ulusal güvenlik sistemini yaratarak bağımsızlığını güçlendirmiştir. Ulusal güvenlik stratejisini gerektiren en önemli faktörlerin başında stratejik konumu ve enerji kaynaklarına sahip olması gelmektedir. Bu faktörlerin ışığında Azerbaycan'ın Ulusal Güvenlik Stratejisinin temeli atılmıştır. Azerbaycan bağımsızlık sonrası güvenlik bağlamında ciddi sorunlarla karşılaşsa da, net bir şekilde ABD liderliğinde NATO veya Rusya liderliğinde BDT Ortak Güvenlik Antlaşması(OGA) şemsiyesi altına girmek istememiştir. Belki bölgesel ve uluslararası alanda durum farklı olsaydı bu konuda kesin tavır sergileyebilirdi. Ancak Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi gerçeğini ve sınır komşusu Rusya'nın bu probleme müdahale etme yeteneğini dikkate alarak güvenlik bağlamında bugüne kadar tarafını belirlememiştir.²⁷

2.1.1. Yazılı Metinlerde Güvenlik Politikası

"Azerbaycan Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi", Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 23 Mayıs 2007 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bahse konu belge 4 bölümden oluşmaktadır²⁸.

1. Güvenlik Ortamı
2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Menfaatleri
3. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Güvenliğine Yönelik Tehditler
4. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milli Güvenlik Siyasetinin Esasları

Azerbaycan'ın askeri ve ulusal güvenlik politikaları, bölge bütünlüğünün korunması ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkeler iki önemli belgede ortaya konulmuştur: Yukarıda da bahsedilen 23 Mayıs 2007'de yayınlanan "*Azerbaycan'ın Ulusal Güvenlik*

²⁷ Hatem Cabbarlı, Vüsale Abdullayeva, *Azerbaycan Dış Politikası'nın Temel Özellikleri (1991-2009)*, 21. Yüzyıl dergisi, Ocak-Haziran 2009, s.91.

²⁸ "Azerbaycan Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi"

http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/004_azerbaycan_milli_guvenlik_stratejisi_belgesi.pdf

(Erişim Tarihi: 04.06.2015)

Konsepti” ve 8 Haziran 2010’da yayınlanan “*Azerbaycan’ın Askeri Doktrini*”. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri’nin altyapısının, teknik donanımının ve savunma kabiliyetinin NATO standartlarına uygunlaştırılması yönündeki proje kapsamında, “*Ulusal Güvenlik Konsepti*” ve “*Askeri Doktrin*” Azerbaycan’ın savunma politikasının modernleştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir. Aynı zamanda, her iki strateji belgesinin kabulü 2005 yılında “Bireysel Ortaklık Programı”nın üyesi olan ve 2008 yılında itibaren “Bireysel Ortaklık Eylem Planı”nı imzalayan Azerbaycan için, eylem planının “Savunma İncelemesi”nde yer alan taahhütlerinden biri olmuştur.²⁹

2.1.2. Uluslararası Güvenlik Örgütleriyle İlişkiler

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin uluslararası örgütlerin çalışmalarına aktif katılması onun güvenliği ve dış politikası için büyük önem taşımaktadır. Evrensel ve bölgesel uluslararası kuruluşlar dünyada oluşan yeni tehditlerle mücadelede gittikçe daha fazla rol almaktadır. Uluslararası kuruluşlar tehditlerin ortadan kaldırılmasına ve önlenmesine yardım etmekle beraber, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ulusal çıkarlarının küresel siyasette savunulmasına olanaklar sunmaktadır. Aynı zamanda uluslararası kurumlar karşılan güvenlik sorunlarına diğer ortak devletlerin dikkatini çekmek için elverişli ortam oluşturmaktadır. Bu sebeple Azerbaycan’ın bu misyonu icra edebilecek örgütlerle işbirliği yapması önemli hedefleri içerisinde yer almaktadır. Azerbaycan Batı ile bütünleşmeyi güvenlik, ekonomik refah ve demokratik gelişme hedeflerine ulaşmanın bir aracı olarak görmektedir. Bu bağlamda, istikrarsızlık, ihtilaflar ve güvenlik tehditlerinin bertaraf edilmesinde NATO ile işbirliği yapmaktadır. Dünyanın en güçlü yapısına sahip olan NATO ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha da gelişmektedir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi NATO’nun Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü desteklemesidir. Teşkilatın eski Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer; “*Toprak bütünlüğü meselesi çok ciddi bir meseledir. NATO her zaman ülkelerin toprak bütünlüğünü desteklemiştir*”, sözleri Azerbaycan için de olumlu bir yaklaşım olmuştur. Zaten NATO’nun zirve toplantısının 58. Maddesinde ittifakın Moldova, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’ın toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını ve egemenliğini bugüne kadar desteklediği ve bundan sonra da destekleyeceği belirtilmiştir. Ancak NATO; Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ meselesinin çözümünde aktif rol oynamamakta sorunun daha çok AGİT

²⁹ Zaur Şiriyev, *Azerbaycan’ın Askeri Doktrini Ve Dış Politika Yansımaları*, USAK-Tartışma Platformu, s:135-136.

MİNSK Grubunun girişimi ile çözülmesinden yana tavır sergilemektedir.³⁰ Ancak AGİT Minsk Grubunun da sorunun çözümünde pek bir sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması ve ilerleme sağlanamaması sorunun politik açıdan çözülemeyeceği kaygısı taşımaktadır. Minsk grubunun sorunun çözümü konusunda ulaştığı en kayda değer sonuç Madrid'de yapılan görüşmede alınmıştır. Madrid Prensiplerinin 2007 yılının Kasım ayında açıklanan Dağlık Karabağ sürecinin çözümüne yönelik prensipleri;

- Karabağ'ın çevresinde Ermenistan'ın işgal ettiği yerlerden çekilmesi,
- Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında geçişi sağlayacak bir koridorun açılması,
- Yerlerinden edilmiş göçmenlerin topraklarına geri dönmesi,
- Barış gücünün işlevini yerine getirecek uluslararası güvence sağlanması,
- Dağlık Karabağ Ermenilerine gerekli güvence verilerek kendilerini idare etme hakkı tanınması olmaktadır.
- Dağlık Karabağ'ın hukuki statüsünün belirlenmesi için öncelik kullanılmasıdır.

Görüldüğü gibi Madrid Prensipleri dışında AGİT Minsk Grubu'nun çözüme yönelik etkileri olmamıştır. Kafkasya bölgesinde her şeye rağmen en etkili ülke Rusya'dır. Dağlık Karabağ sorunun çözümü de Rusya'nın pozisyonuna bağlıdır. Dağlık Karabağ sorununun çözümsüzlüğü Rusya ve Ermenistan için bir sorun teşkil etmemektedir. Azerbaycan için ise hem iç hem de dış sorundur. Çünkü Azerbaycan topraklarının %20 sini kaybetmiş durumdadır. Ayrıca Karabağ'dan gelen yaklaşık 1 milyon Azerbaycanlı mülteci durumuna düşmüşlerdir. Bu da sosyo-ekonomik sorunu beraberinde getirmekte ve iç güvenliği zedelemektedir.

2.1.3. Uluslararası İlişkiler: Türkiye, İsrail, ABD ve Rusya İle Askeri İşbirliği

Silahlı Kuvvetlerin karşısındaki temel görevi uluslararası işbirliği alanında cumhuriyetin stratejik çıkarlarına uygun olarak, hem uluslararası örgütler çerçevesinde, hem de ikili bazda askeri işbirliğinin genişlendirilmesinden ve bu işbirliğinin Silahlı Kuvvetlerin modernleşmesine savaş yeteneğinin yükseltilmesine ve öncelikli görevlerinin yerine getirilmesi işine katkı vermektir.³¹

Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı uluslararası kuruluşlarla ve yabancı devletlerle askeri alanda ikili ve çok taraflı temelde işbirliğini her yıl

³¹ Almas Aliyeva, *NATO'da Askeri ve Siyasi Reformlar ve Azerbaycan Cumhuriyeti*, Bakü 2012, s,148.

*SIPRI- Stockholm International Peace Research Institute

geliştirmekte ve genişletmektedir³².

Azerbaycan ikili ilişkilerinde başta en önemli müttefiki olan Türkiye'nin yanı sıra ABD, Rusya, İsrail gibi uluslar arası alanda söz sahibi ülkelerle ilişkilerini her zaman yüksek seviyede tutma gayretinde olmuştur. Bununla birlikte AB, UNESCO, UNICEF, INTERPOL, BDT, İslam Konferansı Örgütü, Avrupa Kalkınma Bankası, Kızılhaç ve Kızılay gibi 32 Uluslararası ve bölgesel örgüt üyesidir³³. Bu üyeliklerle temel olarak Uluslararası alanda söz sahibi olmak ve devletlerle olan işbirliklerin üst düzeye çıkması hedeflenmiştir.

Ermenistan'ın Karabağ bölgesindeki işgali sonrası Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması amacıyla bu ilişkilerde savunma stratejisini ön planda tutma gayreti göze çarpmaktadır. Savunmasındaki eksiklerin tamamlanması için hem teçhizat bakımından, hem de eğitimli personel temin edilmesi için Türkiye, ABD gibi ülkelerin, yanı sıra diğer NATO üyesi ülkeler ile işbirliklerini sürdürdüğünü görülmektedir.

2.1.3.1. Türkiye İle Olan Askeri İlişkiler

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ı ilk olarak tanıyan ülke Türkiye'dir. Hem bağımsızlığını kazanma sürecinde hem de bağımsızlığından itibaren Azerbaycan'ın yanında devamlı olarak yer alan, en fazla destek ve yardımda bulunan ülke Türkiye olmuştur.³⁴

Türkiye ile olan ilişkilerin en önemli ve stratejik kısmı enerji ve savunma alanında görülmektedir. Rusya ve Ermenistan işbirliği Azerbaycan doğalgazının dünya pazarına çıkışında lojistik yönden sorun yaşanmasına neden olmuştur. Bu engelin ortadan kaldırılarak Avrupa ülkelerine enerji ihraç edilmesinde en büyük stratejik ortağı Gürcistan ile Türkiye olmuştur.

Son yirmi yıl zarfında bu iki Türk devletinin enerji sektöründe karmaşık ilişkileri oluşmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'ın enerji sektörü için işbirliği yaptığı ülkelerden biri Türkiye olmuştur. 1990'lı yılların başından bugüne kadar her iki ülke arasında enerji işbirliği üçüncü tarafların etkisi ve çok yönlü ilişkiler kapsamında gerçekleştirilmektedir³⁵.

Azerbaycan, hâlihazırda uluslararası piyasalara (Türkiye, Rusya, Gürcistan)

³² ikili Askeri işbirliği, <http://www.mod.gov.az/index2.php?content=beynalexalq/2>,

³³ Ministry of Foreign Affairs, *Azerbaijan in the International Arena*, Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library, p:2, 2007.

³⁴ *T.C. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Azerbaycan'ı Ziyaretinin Önemi Ve Yeni Döneme İlişkin Beklentiler*, Qafqaz Üniversitesi, İş Dünyası Haber Bülteni, Özel sayı, s:1.

³⁵ Gülmira Rzayeva, *Azerbaycan-Türkiye Enerji İlişkileri: Tehditler Ve Perspektifler*, Ankara, 2012. s.105

gaz ihraç eden, bölge genelindeki tek ülkedir. Bu nedenle de AB tarafından, Güney Gaz Koridoru'nun "sağlayıcı ve iştirakçisi" olarak görülmektedir. Bu strateji doğrultusunda Azerbaycan, uzun vadede AB için önemli ve stratejik bir doğal gaz ihracatçısı ülke olmayı hedeflemektedir. Şah Deniz Sahası (SD) alanından Avrupalı son kullanıcılara, değer zincirinin her halkasında yer edinmeyi amaçlamaktadır³⁶.

Enerji alanında olan bu gelişmelerin olumlu sonuçları savunma sanayi sektöründe ve Silahlı Kuvvetlerin gelişmesinde de göze çarpmaktadır.

Azerbaycan'ın Türkiye ile askerî ilişkileri de Şubat 1994'te Askerî Yardım Anlaşmaları'nın imzalanmasıyla gelişti. Ayrıca Ekim 1995'te Azerbaycan ile Türkiye arasında askerî alanda; eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği anlaşması imzalanmasıyla işbirliği alanı genişledi³⁷.

Azerbaycan ve Türkiye'nin üst düzey askeri yetkililerinin gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretler de iki ülke arasında askeri ilişkilerin geliştirilmesi ve Azerbaycan'ın NATO'ya entegrasyonuna ciddi katkılar yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanı Vecdi Gönül'ün Azerbaycan'a 2005 yılında yaptığı ziyaret de bu çerçevede büyük önem taşımaktadır. Ziyaret sırasında "*Bizim ordumuz aynı zamanda sizin, sizin ordunuz aynı zamanda bizim ordumuzdur*" ifadesini kullanarak, Türkiye'nin Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerine desteğinin giderek artacağını belirtmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanı Sefer Abiyev de ziyaret sırasında Gönül ile yaptığı görüşmede Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin her alandaki gelişmesinden duyulan memnuniyeti vurgulamış, aynı zamanda Azerbaycan'ın NATO'ya entegrasyonuna büyük önem verdiğini, bu çerçevede Türkiye'nin desteğinin çok önemli olduğuna dikkat çekmektedir.³⁸ İki ülke arasında ikili askeri işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin imzalanan anlaşmalar doğrultusunda Türkiye, savunma sanayinin geliştirilmesi, askeri uzmanların yetiştirilmesi konularında Azerbaycan'a yardım etmektedir³⁹. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki askeri konulardaki işbirliği sadece Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin güçlendirilmesi açısından değil, aynı zamanda bölgede barış ve güvenliğin tesisi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

³⁶Gülmira Rzayeva, **TANAP – Hazar Gazını Avrupa'ya Taşıyan Atılım Projesi**, Hazar Strateji Enstitüsü Raporu, Kasım,2012, s.1

³⁷ Samir Mardanov, **Azerbaycan Dış Politikasının Temelleri, Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, Ankara,2013. s.95

³⁸Aygün Askerzade, **NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği Ve Bölgesel Güvenlik Sorunları**, Karadeniz Araştırmaları, Sayı,20, Kış,2009, s.7

³⁹Aygün Askerzade, **a.g.e**, s,5.

2.1.3.2. İsrail İle Olan Askeri İlişkiler

Kafkasya bölgesi, özellikle de Azerbaycan, İsrail için önemli bir bölgedir. Bunun en büyük nedeni hem İran'a sınır olması, hem de Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerinin sağlamlaştırmasına ve bu ülkelere çıkışını sağlamasıdır. Son yıllarda Azerbaycan ile İsrail gibi esasen biri Yahudi, diğeri Müslüman nüfus ağırlıklı, farklı etnik, kültürel, sosyal ve siyasi yapıya sahip, ekonomik gelişmişlik bakımından da neredeyse birbirine hiç benzemeyen iki ülke arasındaki ilişkilerde giderek hızlanan bir yakınlaşma dikkati çekmektedir. Öyle ki diplomasi, ticaret ve ekonomik işbirliği alanında başlayan bu yakınlaşma, istihbarat ve güvenlik alanına da taşarak her geçen gün stratejik bir ortaklığa dönüşme eğilimine girmiştir⁴⁰. 1990'ların başından bu yana devam eden İsrail-Azerbaycan ilişkisi sonucu 1997 yılında ilk defa bir İsrail Başbakanı Bakü'yü ziyaret etmiştir. Benjamin Netanyahu'nun ziyaretinden sonra ilişkiler daha da ilerlemiştir.

ABD'nin uzun zaman önce üzerinde durduğu konulardan birisi Azerbaycan-Türkiye-Gürcistan ve İsrail'in ilişkilerini geliştirerek bir ittifak oluşturarak bölgede söz sahibi olması idi. Bu ittifakın gerçekleşmesi de ABD'nin Rusya'ya karşı bölgede elini güçlendirecektir. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'la girdiği askeri polemik ve savaş bu planın hayata geçmesini bir anlamda sekteye uğratmıştır. Ancak bu polemik Azerbaycan ve İsrail'in ilişkilerini ilerletmesine engel olamamış ve Batının da çıkarlarıyla üst üste düşen bu ilişki devam etmektedir⁴¹. Azerbaycan bölgedeki İran ve Ermenistan gibi iki tehlikeli ülkeye karşı mücadele eden İsrail'in stratejik ve laik müttefiki haline geldi. Azerbaycan İsrail'in sadece Washington'da güçlü bir müttefiki değil ayrıca askeri yönden hem istihbarat hem de güvenlik ve donanım anlamında da destekçisidir.⁴²

Diplomasi ilişkilerin temelini 22 yıl önce atılmasına rağmen Moshe Yalon ilk kez bir İsrail Savunma Bakanı olarak Azerbaycan'a 2 günlük bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaretin gerçekleştiği tarih Azerbaycan'ın ilk kez ev sahipliği yaptığı ADEX-2014 uluslararası savunma sanayi fuarına tesadüf etmiştir⁴³.

Azerbaycan milli savunma sanayisini geliştirmeye ve bu doğrultuda İsrail'in askeri sanayi tecrübesinden istifade etmeye çalışmaktadır. Nitekim savunma sanayi

⁴⁰ İbrahim Erdoğan, *Azerbaijan-İsrail Relations: From Diversity To Strategic Cooperation*, Vol 8, No: 15, 2013 s.20

⁴¹ Gallia Lindenstrauss, *Israel-Azerbaijan: Despite the Constraints , a Special Relationship*, Strategic Assessment Vol 17 . No. 4 .2015

⁴² Alexander Murinson, *Opportunities & Challenges in Israeli-Azerbaijani Relations*, Caucasus International Vol.2, No: 2, 2012, P:177.

⁴³ Joanna Sloame, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/Azerbaijan.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2015)

alanındaki işbirliğinin son dönemde ikili ilişkilerde en önemli boyut haline geldiği gözlemlenmektedir⁴⁴.

2012 yılı Şubat ayında iki ülke arasında İsrail uçaksavarı ve füze savunma sistemlerini de içeren 1,6 milyar dolar değerinde bir silah tedarik anlaşması imzalanmıştır. İsrail'e ait firmalar da, yerli silah endüstrisine katkı sağlamak için Azerbaycan'da çabalarını sürdürmekte ve teknoloji transferi yaparak bu katkıyı geliştirmektedir. İnsansız hava aracı projesi projeler arasında ön plana çıkmaktadır.⁴⁵

İki ülke arasındaki askeri ilişkilerin dışında ekonomik işbirliğinin gelecekte ne yönde gelişeceğine ilişkin ipucunu İsrail'in Azerbaycan Büyükelçisi Rafael Harpaz'ın Azerbaycan haber ajansına yaptığı bir açıklamada bulmak mümkündür. Harpaz'a göre taraflar arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi hususunda hâlihazırda bir çalışma yürütülmektedir. Ayrıca, hem bu konuda, hem tarımsal işbirliği başlığı altında bir seri antlaşmanın imzalanması yakın bir süreçte tamamlanacaktır⁴⁶.

2.1.3.3. ABD İle Olan Askeri İlişkiler

ABD 11 Eylül olayları ve 907* sayılı değişikliğin durdurulmasından sonra Azerbaycan ABD ile diğer alanlarda olduğu gibi askeri alanda da ilişkilerini hızla geliştirilmektedir. İki ülke arasında askeri alanda birçok anlaşmalar imzalanmıştır. Genel olarak eğitim ağırlıklı olan bu anlaşmalar silah alımını kapsamamaktadır.

Haziran 2000'de, Cohen ve Ebiyev arasında Pentagon'da gerçekleştirilen görüşme sonrası iki ülke silahlı kuvvetleri arasındaki işbirliğinin temeli olan, "Azerbaycan'la ABD arasında savunma ve askeri alanındaki işbirliği" ile ilgili ortak beyanname imzalanmıştır. 15 Kasım 2000'de ise, ABD Silahlı Kuvvetleri Başkomutan Yardımcısı General R. Maierse Bakü'yü ziyaret ederek, görüşmelerde bulunmuştur. Aralık ayında bu ziyaretin bir sonucu olarak, Azerbaycan-ABD askeri ilişkilerinin gelişimine katkı sağlayan "2001 Yılı İçin Askeri İşbirliği Programı" imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanması iki ülke arasındaki askeri ilişkilerde

⁴⁴ Elnur İsmailov, *Azerbaycan-İsrail Stratejik Ortaklığı*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, http://www.bilgesam.org/incele/1101/-azerbaycan-israil-stratejik-ortakligi/#.VUirr_ntmko, (Erişim Tarihi:08.03.2015)

⁴⁵ Brenda Shaffer, *Azerbaijan's Cooperation with Israel Goes Beyond Iran Tensions*, The Washington Institute, Policy Analysis, 2013

⁴⁶ İbrahim ERDOĞAN, *Azerbaijan-Israel Relations: From Diversity To Strategic Cooperation*, 2013, Cilt: 8, Sayı: 15, s.37

* 1992 yılında Ermeni lobisinin girişimiyle ABD Kongresi tarafından "Özgürlüğe Destek" Kanunu kabul edilen ve Azerbaycan'a Amerika'nın doğrudan devlet yardımını yasaklayan değişiklik. İkili standartlara, bu durumda ABD'nin Ermenistan ve Azerbaycan'a karşı izlediği politikada uygulanan ikili standartlara örnektir. www.newtimes.az/tr/politics/318, (11.01.15)

önemli bir olay olarak nitelendirilmiştir⁴⁷.

Sekiz farklı programla hayata geçirilen işbirliği genel olarak askeri eğitim, terörizme karşı mücadele, Hazar Denizinin güvenliği ve hava üssünün kullanılması gibi alanları kapsamaktadır.⁴⁸

Her yıl düzenli olarak Azerbaycan'ın Sınır Birliklerine bağlı 25-30 kadar subay ABD 'de dil ve uzmanlık eğitimi almak için uzun süreli kurslara katılmaktadır. Azerbaycan'da her sene ABD ile ortak seminerler konferanslar ve farklı formatlarda birçok etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Hazar Denizinin güvenliği alanında ABD, Azerbaycan'ın Deniz Kuvvetlerine ait gemilerin modernizasyonunu gerçekleştirmekte destek olmaktadır. Hazar denizindeki petrol ve doğalgaz boru hatlarına herhangi bir terör saldırısı gerçekleştirildiğinde onun güvenliğinin sağlanması için eğitim ve araç gereç desteği de devam etmektedir.

ABD'nin, Azerbaycan'da halen askeri üssü bulunmamaktadır. Ancak, ABD'nin Azerbaycan'da üs kurmak girişimleri sürmektedir. Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 1998 yılında Azerbaycan'da hiçbir yabancı devletin birliğini ve askeri üssünün bulunmadığını açıklamıştır. Yeni cumhurbaşkanı İlham Aliyev de aynı politikaya devam etmiştir. Bu meselenin jeo-stratejik ve jeopolitik sebeplerden dolayı her an düşünülebilme ihtimali de söz konusudur⁴⁹.

2.1.3.4. Rusya İle Olan Askeri İlişkiler

Coğrafi bakımından Kafkasya'da yerleşen ve kuzeyden Rusya ile komşu olan Azerbaycan için Rusya ile ilişkiler ve bunun biçimi özel önem taşımaktadır. Azerbaycan için Rusya'nın önemi, coğrafi açıdan ortak sınıra sahip olması ve daha da önemlisi, tarihsel geçmişten kaynaklanmaktadır⁵⁰.

Azerbaycan'ı Rusya için cazip kılan jeopolitik nedenler aşağıdaki biçimde sıralanabilir⁵¹:

- Azerbaycan'ı etki alanında tutmak Rusya'ya kendi etkisini Yakın Doğu'ya ve Orta Asya'ya yayma; dahası Azerbaycan'ı stratejik hava kuvvetleri için ileri üs olarak kullanma olanağı sağlama;

⁴⁷Samir Guliyev, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan – ABD İlişkileri*, (yayınlanmış yüksek lisans tezi), Ankara 2004, s;153-154

⁴⁸Jim Nichol, *Azerbaijan: Recent Developments and U.S. Interests*, Congressional Research Service, 2013, p.1

⁴⁹Kantarci Hakan, *Kısaçtaki Bölge Kafkasya*, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.123, 2006 İstanbul

⁵⁰Nazim Cafersoy, *Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001)*, ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmalar Masası, Avrasya Dosyası, 2001, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 286

⁵¹E. ŞİHALİYEV, *Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması*, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi, 2012, cilt: 3, sayı:1 s145.

- Azerbaycan'ı etki alanında tutarak Batı'yı ekonomik açıdan kendisine bağımlı hale getirmek;
- Uzak dış pazarlardan stratejik kaynak alma zorunluluğundan kurtulabilmek için ekonomik açıdan zengin Azerbaycan doğal kaynaklarına sahip olma;
- Azerbaycan üzerinde etkinliğini sağlayarak Türk Dünyası'nı parçalama ve Türkiye'nin Türk Dünyası'ndaki etkisini engellemek.

Azerbaycan yönünden bakıldığında bölgedeki Karabağ sorununun çözümünde ana unsur Rusya'dır. Azerbaycan yönetimi ve birçok uluslararası örgütün de Rusya'nın çözümden yana tavır sergilemesi durumunda, daha hızlı sonuç alınacağı görüşünü savunmaktadır. Rusya bir anlamda Karabağ sorununu çıkarlarına uygun kullanmaktadır. Bu sebeple pazardaki silah satışını sürekli canlı tutmaktadır.

Rusya ile Azerbaycan arasında askeri ve askeri-teknik alanda işbirliği gelişmektedir. 2003 yılında Bakü'de iki ülke arasında askeri-teknik alanda işbirliği anlaşması, 2006 yılında da ikili askeri-teknik işbirliği sırasında elde edilen ve kullanılan hakların karşılıklı korunması konusunda hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Kafkasya'da genel durum ve uluslararası teröre karşı ortak mücadele ile ilgili konular dikkate alınarak, sınır işbirliği ilişkilerin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir⁵².

Azerbaycan SSCB döneminden kalan silahların da bir kısmını Rusya'da modernize etmekte ve parça teminini gerçekleştirmektedir.

Azerbaycan 2010-2011 yıllarında yapılan anlaşma gereği Rusya'dan 3 milyar dolar değerinde silah satın almıştır. Bu silahların içerisinde top, füze sistemi, askeri savaş helikopterleri de bulunmaktadır. Azerbaycan'ın 2012 yılında Rusya'dan değişik çap ve türden en çok silah alan beşinci ülke olduğu bilinmektedir. Azerbaycan'ın Rusya'dan gerçekleştirdiği silah alımı, Moskova'nın aynı yıl yaptığı askeri silah ihracatının yüzde 5'ini oluşturmuştur.⁵³

Rus gazetesi Kommersant'ta yer alan analizlere göre Azerbaycan Hazar Denizi kıyılarının güvenliğini sağlamak amacıyla daha önce de Rusya ile askeri silah anlaşması yapmaya çalışarak "Bastion" füze sistemini satın alma girişimlerinde bulunmuştur. Ancak Kremlin Sarayı yetkilileri "Bastion" füzelerinin satışına olumlu yaklaşmamıştır. Buna rağmen Azerbaycan'a çok sayıda silah satan Rusya'nın 2014 yılında toplam 5 milyar dolar gelir elde ettiği tahmin edilmektedir⁵⁴.

Putin döneminde Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan'la ilişkileri, eski

⁵² Rusya-Azerbaycan ilişkileri, <http://aze.embrus-az.com/relations.html>, (Erişim Tarihi: 24.04.15)

⁵³ Azerbaycan, Rusya'dan En Çok Silah Alan Beşinci Ülke, <http://www.cihan.com.tr/news/1083433-Azerbaycan-Rusya-dan-en-cok-silah-alan-besinci-ulke-CHMTA4MzQzMy8z>, (Erişim Tarihi: 07.04.15)

⁵⁴ Azerbaycan, Rusya'dan Füze Alacak, <http://www.newsaze.com/azerbaycan-rusyadan-fuze-alacak>, (Erişim Tarihi: 17.04.2015)

döneme nazaran istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Bununla birlikte Azerbaycan'ın Batı öncelikli dış politikası Moskova'da temkinli biçimde karşılanmaya devam etmektedir.

2.1.4. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri

Azerbaycan'ın milli güvenliğini teşkil eden ana unsurları, devletin egemenliğinin korunması, toprak bütünlüğü, sınırların değişmezliği, milli menfaatler ile sürdürülebilir kalkınma, milli değerler ve refah gibi unsurlardan oluşmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri askeri devlet kurumu olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliğinin, bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve bölünmezliğinin silahlı savunması için tahsis edilmiştir. Savaş koşullarında Silahlı Kuvvetler kendi görevlerini sınır birlikleri, ordusu ve Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatında öngörülen diğer birliklerle sıkı bir koordine ve işbirliği içinde yerine getirmektedir.⁵⁵

2.1.4.1. Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerin Anayasal Görevi

Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin yapılanma ilkeleri, mevcut ve kapsam bütünleştirme iskân ve seferberlik esasları "Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri" hakkında "Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu" ve diğer mevzuat düzenlemeler ile belirlenmiştir.

Azerbaycan'ın milli menfaatlerinin korunması açısından savunma kabiliyetinin geliştirilmesi temel hedefler arasında yer almaktadır. Ülkenin savunma kabiliyetinin ana unsuru Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'dir.

Savunma siyasetinin ana hedefleri şu şekilde belirlenmiştir:⁵⁶

- Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve egemenliğini korumak, toprak bütünlüğünü yeniden sağlamak,
- Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerini, ülkeye yönelik askeri saldırıları caydırabilecek / önleyebilecek nitelikte harekât ve müdahale yeteneğine sahip olmasını sağlamak,
- NATO bünyesindeki Barış için Ortaklık programlarına katılmaya devam etmek, ortak çıkarlar doğrultusunda NATO üyesi ülkelerle ikili ve çok taraflı işbirliğini geliştirmek,

⁵⁵(Azerbaycan Cumhuriyetinin Savunma Hakkında Kanun),
http://mod.gov.az/qanun/qanunvericilik/Mudafie_haqqinda.pdf (Erişim Tarihi: 25.01.2015)

⁵⁶ "Azerbaycan Milli Güvenlik Stratejisi Belgesi",
http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/004_azerbaycan_milli_guvenlik_stratejisi_belgesi.pdf
(Erişim Tarihi: 25.01.2015)

- Savunma alanında uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmek,
- Uygun politika ve araçlarla uluslararası güvenliğe katkıda bulunmaktır.

Ülke savunmasında sahip olunan yüksek teknoloji ne kadar önemliyse bu teknolojinin kullanılması için eğitimli kadronun mevcudiyeti de bir o kadar önemlidir. Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinde hizmet veren askeri birimlerin de, çağdaş eğitime ve güncel teknolojiye hâkim bireylerden oluşması için NATO standartlarında eğitimlerine devam edilmektedir.

2.1.4.2. Silahlı Kuvvetlerin Kuruluşu ve Organizasyon Yapısı

Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri askeri devlet kurumu olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliğinin, bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün ve bölünmezliğinin silahlı savunması için tahsis edilmiştir. Savaş koşullarında Silahlı Kuvvetler kendi görevlerini sınır birlikleri, ordusu ve Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatında öngörülen diğer birliklerle yoğun ilişkide yerine getiriyorlar. Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin yapılanma ilkeleri, mevcut ve kapsam, iskan ve seferberlik esasları "Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri" hakkında "Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu" ve diğer mevzuat düzenlemeler ile belirlenmektedir.⁵⁷

Bir ülkenin bağımsızlığının en önemli garantörlerinden birisi onun sahip olduğu ordusunun donanım durumu ve profesyonelliğidir. Ordu ülke sınırlarının korunmasından, halkın özgür ve huzurlu bir yaşamının temin edilmesine kadar birçok alana etkisi olan önemli bir yapıdır. Ordunun güçlü olması ülkeyi uluslararası alanda da söz sahibi yapmaktadır.

Asırlar öncesinden, bulunduğu jeo-stratejik konumu ve enerji kaynaklarına yakınlığı ile bilinen Azerbaycan Cumhuriyetinin de topraklarında sürekli çatışmaların savaşın eksik olmadığı görülmektedir. Nitekim Ermenistan'ın halen devam etmekte olan toprak işgali güçlü bir Silahlı Kuvvetler için önemli göstergelerden birini oluşturmaktadır.

1918-1920 yıllarında ilk defa bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da ordunun teşkili de ilk faaliyetler arasında yer almıştır. 1918 yılında Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonra Doğu'da ilk demokratik cumhuriyet olan Azerbaycan Halk

⁵⁷ Azerbaycan Cumhuriyetinin Savunma Hakkında Anayasa Kanunu, http://dq.mia.gov.az/files/document/M%C3%BCdafi%C9%99_haqq%C4%B1nda.pdf, (Erişim Tarihi: 24.01.2015)

Cumhuriyeti kurulmuştur. Toplam 23 ay ömrü olmasına rağmen, cumhuriyet döneminde bağımsız devletin tüm nitelikleri yanında, milli ordu oluşturulmuştur. Hem ermeni, hem de Bolşeviklerin yayılmacı politikasına karşı mücadele edecek olan AHC hükümeti 19 Haziran 1918 tarihinde da gergin durumu dikkate alarak tüm Azerbaycan topraklarında sıkıyönetim ilan etmiştir. 26 Haziran 1918'de tümen statüsünde askeri kolordu oluşturulması konusunda karar alınmış ve Azerbaycan'da milli ordu oluşturulması yönünde ilk adım atılmıştır.⁵⁸

1918-1920 yıllarında General Samet Bey Mehmandarov, Aliağa Şihlinski ve diğer tecrübeli askerlerin önderliğinde yüksek savaş yeteneğine sahip disiplinli bir milli ordu yaratılmıştır. Ancak, 2015 yılı baz alındığında bugün Azerbaycan 97 yaşında bir orduya sahiptir ve bu da ülke için gurur verici bir durumdur.

SSCB'nin çökme sinyalleri verdiği zamanlarda, bağımsızlık mücadelesinin başlamasından sonra, Azerbaycan ile Rusya'nın da desteğini yanına alan Ermenistan arasında iyice gerilen ilişkiler sonucu düzenli bir ordunun bulunmamasının da etkisi ile Yukarı Karabağ'da kaybedilen topraklar Azerbaycan'ın düzenli bir ordu kurulması yolunda önemli adımlar atması gerektiğinin sinyallerini vermiştir.

Genel olarak gönüllü birliklerden oluşan, çok fazla profesyonelliğe ve düzene sahip olmayan ordu bu işi sonuna kadar sürdüremezdi. Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra ordunun kurulması ile ilgili açıklamalar yapılsa da, Azerbaycan'ın bağımsızlık ihtiyaçlarına cevap veren gerçek ordunun kurulması için daha çok yol kat edilmesi gerekiyordu. Bu işleri zorlaştıran diğer unsur, bir yandan Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan'a saldırısının önüne geçilmesi ve Azerbaycan milli ordusunun tek çatı altında toplanması gerekliliği idi.⁵⁹

Haydar Aliyev'in Azerbaycan Harp Okulu'nda ilk mezuniyet töreninde konuşmasında da söylediği cümleler de milli bir ordu kurulmasına ne kadar çok önem verildiğini göstermektedir. "Barışsever bir devlet olmakla birlikte biz barışçı politikamızı uygulamak için güçlü orduya sahip olmalıyız. Zira eğer bir kimse bu barışı bozarsa, ancak ordunun yardımıyla, zor kullanarak onun saldırısını püskürtmek mümkündür. Onun için de Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri bizim halkımızın en nüfuzlu parçasıdır"⁶⁰.

⁵⁸ Azerbaycan'ın Harp Tarihi, http://www.azerbaijan.az/portal/Society/Army/army_a.html (25.01.2015)

⁵⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in, Bakü Yüksek Askeri Okulu'nda yapılan görüşmede konuşması - 20 Haziran 2001, <http://lib.aliyevheritage.org/az/50070792.html> (Erişim Tarihi:19.01.2015)

⁶⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Azerbaycan Harp Okulu'nda ilk mezuniyet töreninde konuşması - 26 Ağustos 2001, <http://lib.aliyevheritage.org/tk/9057131.html> (20.01.2015)

2.1.4.3. Silahlı Kuvvetlerin Yönetim Yapısı

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti 26 Haziran 1918 yılında Silahlı Kuvvetleri kurmuş ancak Sovyetler Birliğinin baskıları sonucunda bağımsızlığın kaybedilmesiyle birlikte Silahlı Kuvvetlerin de yaşam ömrü kısa sürmüştür⁶¹. Bu kısa zaman diliminde yapılan değişiklikler ve atılan adımlar önemli sayılacak düzeyde gerçekleşmiştir. Rus imparatorluğundan kalan askeri yönetmeliğin bir kısmına uymaya devam edilirken, bağımsız bir devletin ilkelerine ters gelen maddelerde değişikliklere gidilmiştir

1919 yılında Askeri Bakanlıkta geçici birim kurulmuş ve bu birime bağlı olarak da piyade ve süvari birliklerinin komutanları, Topçu birlikleri, istihkam ve yeni oluşturulmuş malzeme kontrol yöneticileri, istihbarat birimi faaliyetlerine başlamışlardır. 1920 yılının başlarında seferberlik çağırısı ile birlikte ordunun üst düzey teşkilatında esaslı yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Baş Komutanlık Genelkurmay ile birleştirilerek Azerbaycan Ordu Karargâhı oluşturulmuştur. Merkezi temin ve teçhizat birimleri de birleştirilerek Azerbaycan Ordusunun Donanım Müdürlüğü teşkil edilmiştir. Azerbaycan Ordusunun asıl savaş birimleri; 8 Alaydan oluşan 2 piyade tümeni, 3 Alaydan oluşan Süvari Tümeni ve iki topçu ekibinden ibaretti. Bundan başka ordunun bir takım yardımcı birim ve tesisleri de mevcuttu. Süvari alayları 3 süvari birliğinden, makineli tüfek birliğinden, eğitim ve iletişim birimlerinden oluşmuştur. Topçu birlikleri ise dağ topçu ve hafif topçu birliğinden oluşmuştur⁶².

1918 yılından farklı olarak, 1990 yılında bağımsızlığın kazanılmasının ardından, Azerbaycan Cumhuriyetinin Ordusu Azerbaycan Cumhuriyetinin ve Silahlı Kuvvetlerin yasalarına bağlı olarak faaliyetine başlamıştır. Bağımsızlığın ilk on yılında Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin gelişimine fazla önem verilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin de Azerbaycan ordusunda köklü değişikliklerin yapılmasında çok katkısı olmuştur. Binlerce subay ve astsubay Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eğitim öğretim merkezlerinde eğitim görmüş ve çeşitli gelişim kurslarına katılmışlardır. En yetenekli Azerbaycanlı subaylar da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Askeri Akademilerinde eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Tüm bu destekler uluslararası hukuk çerçevesindeki anlaşmalarla düzenlenmiştir⁶³.

⁶¹ Azerbaijan Military, https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Military_of_Azerbaijan.html (Erişim Tarihi: 10.01.2015)

⁶² **Army of Azerbaijan Democratic Republic** (1918-1920), http://axc.preslib.az/en_a5-7.html# (18.02.2015)

⁶³ Yahya Musayev, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik Ve Strateji Ortaklık**, Ankara, 2012,

Azerbaycan - Türkiye ilişkilerinde, bu bağlamda askeri alanda işbirliğinin geliştirilmesine Azerbaycan Harp Okulu, Azerbaycan Askeri Hava Kuvvetleri Okulu ve Azerbaycan Askeri Denizcilik Okulu prensip olarak yeniden yapılandırılarak NATO standartları düzeyine çıkarılmıştır

Silahlı Kuvvetlerin çoğu ülkenin sahip olduğu teşkilat yapısının genel olarak benzeri Azerbaycan'da da teşkil edilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri 3 ana birimden oluşmaktadır;

- Kara Kuvvetleri,
- Hava Saldırısından Savunma ve Hava Kuvvetleri,
- Deniz Kuvvetleri

Kurumsal açıdan Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri birlikler, birleşmelerden, askeri birimler, askeri kurumlar ve askeri eğitim kurumlarından oluşmaktadır⁶⁴.

a) Kara Kuvvetleri

Kara Kuvvetleri Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin bir parçasıdır ve ilk kuruluşu 1918 yılında gerçekleştirilmiştir. Kara Kuvvetleri çeşitli askeri birliklerden ve doğrudan Savunma Bakanlığına bağlı Tugaylardan oluşmuştur. Kara Kuvvetleri profesyonel personel ihtiyacını Haydar Aliyev adına Azerbaycan Harp Okulu ve diğer askeri eğitim kurumlarından sağlanmaktadır. Bugün Kara Kuvvetleri Azerbaycan topraklarını, ayrıca 1000 km'den fazla Ermeni silahlı birlikleri ile sınır olan arazileri şerefi ile korumaya devam etmektedir. Kara kuvvetlerinin envanterinde bulunan eski Sovyet silah ve araçları da, diğer deniz ve hava kuvvetlerinde olduğu gibi değiştirilerek ya da modernize edilerek NATO standartlarına uygun hale getirilmektedir.

b) Hava Saldırısından Savunma ve Hava Kuvvetleri

Azerbaycan Hava Saldırısından Savunma ve Hava Kuvvetleri Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerine bağlı bir birimdir. Kuruluş Tarihi 1919 yılı sayılsa da, milli askeri kurum gibi teşkilatlanması 1992 yılına rastlamaktadır. 1997 yılında Azerbaycan'ın Yüksek Askeri Uçak Okulu ilk milli askeri pilotları mezun etmeye

s:176-177.

⁶⁴ **Azerbaycan Cumhuriyetinin Silahlı Kuvvetleri hakkında yasa, madde4.**
http://mod.gov.az/qanun/qanunvericilik/SQ_haqqinda.pdf (18.01.2015)

başlamıştır. Bugün en modern uçak ve helikopterle hava kadrosunu geliştiren Hava Saldırısından Savunma Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri Azerbaycan hava sahasını tam etkinliği ile korumaya uygun bir seviyeye ulaşmıştır. Başkent Bakü dâhil, bütün ülkenin sınırlarına havadan yapılacak saldırıların S-75, S-125, S-200, S-300 gibi füzelerle savunulması olanak dâhilinde bulunmaktadır.⁶⁵

Sahip olunan bütün bu donanımın ve Hava Kuvvetlerinin bakım onarım ve modernizasyon programlarını hayata geçirebileceği Hava Kuvvetleri Uçak Bakım Fabrikası da mevcuttur. Bugüne kadar birçok savaş uçağının bakımını ve modernizasyonunu üstlenen fabrika, yabancı ülkelerin savaş uçaklarına da bakım ve modernizasyon hizmeti vermektedir.⁶⁶

c) Deniz Kuvvetleri

Azerbaycan'ın Deniz Kuvvetleri 1919 yılının Ağustos ayında İngilizler Azerbaycan'ı terk ettikten sonra şekillenmeye başlamıştır.⁶⁷

Yeniden bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu'nun 9 Ekim 1991 yılında kabul ettiği "Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri hakkında" kanuna göre Silahlı Kuvvetler bir parçası olarak Deniz Kuvvetlerinin kuruluşunun hukuki temeli atılmıştır.

Azerbaycan Hazar denizinde Rusya'dan sonra ikinci büyük donanmaya sahiptir. Deniz Kuvvetleri bünyesine; koruma gemileri, çıkarma gemileri, mayın temizleme, arama-kurtarma gemileri, eğitim gemilerinden oluşan bir su üstü Gemileri Tugayı yer almaktadır. Ayrıca, destek gemiler ile birlikte Deniz Piyade Taburu ve Özel Harekat - İstihbarat merkezi bulunmaktadır.⁶⁸

Azerbaycan sorumlu olduğu Hazar Denizini kendi egemenliğine dahil sularda hakkının korunması, denizaltı ihracat petrol-gaz boru hatlarının ve platformlarının güvenliğinin sağlanması açısından Deniz Kuvvetleri büyük öneme sahiptir. Her yıl Deniz Kuvvetleri karargâh ve askeri gemilerin katılımı ile Hava Kuvvetleri ve Devlet Sınır Güvenliğine bağlı Sahil Güvenlik birliği ile karşılıklı ortak eğitimler düzenlenmesi, bununla birlikte ABD ve NATO ile yapılan barış için ortaklık anlaşması çerçevesinde karargâhın savaş hazırlığının yükseltilmesi yönünde sürekli

⁶⁵ Azerbaijan Air Defenses "*A strategic analysis*" of I&A, report, 2011,p.12-13.

⁶⁶ Rashad Suleymanov, *Azerbaijan to modernize MiG-25 foxbats included in Air Forces's inventory*, <http://en.apa.az/news/206598> (19.01.2015)

⁶⁷ "Azerbaycan Deniz Kuvvetleri", <http://www.mod.gov.az/index2.php?content=sq/hdq>, (Erişim Tarihi: 26.01.2015)

⁶⁸ Azerbaijan Military Naval Forces, <http://www.globalsecurity.org/military/world/azerbaijan/navy.htm>, (Erişim Tarihi: 18.02.2015)

çalışmalar yapılmaktadır.

ABD özellikle Hazar Denizindeki enerji kaynaklarının güvenli şekilde taşınması, kaçakçılığa engel olmak ve Avrasya ile olan ilişkilerini artırmak için Azerbaycan'la sıkı çalışmalar yapmaktadır.⁶⁹

2.1.4.4. Eğitim ve İnsan Gücü Çalışmaları

Silahlı kuvvetlerin oluşturulmasında askeri eğitim sisteminin önemi oldukça fazladır. Askeri eğitim, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güvenliğini ve korunmasını sağlayan özel stratejik faaliyet alanı olmakla sistematik bilgi, beceri ve alışkanlıkların aşamalar üzere kesintisiz üstlenilmesini sağlayan eğitim ve öğretim sürecidir.

NATO ile yoğun ve etkili bir işbirliğinin temel hedefi de ordu yapılanması sürecini hızla geliştirmek, Silahlı Kuvvetleri modernleştirmek, çağdaş standartlara uygunlaştırarak personel yetiştirmesini sağlamaktır.⁷⁰

Dağlık Karabağ'ın işgalinin devam ettiği bir dönemde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlaması için nitelikli askeri personele çok ihtiyacı olmuştur. Ordu ve donanma olarak ne kadar güçlü olunursa olunsun o ordu ve donanmayı plan ve program çerçevesinde idare edebilecek, kullanabilecek ve en doğru kararı verebilecek eğitilmiş subaylara ve kurmaylara ihtiyaç özel önem taşımaktadır. Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin subayları hem ülke içinde hem ülke dışında ikili anlaşmalar yapılan kurum ve kuruluşlarda aldıkları eğitim ile askeri gücünü sürekli geliştirmektedir..

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 24 Mayıs 2010 tarihli yasası askeri eğitim alanında yeni görev ve sorumluluklar belirlenmiştir. Bu yasa ile eğitim alanında temel devlet ilkeleri tespit etmiş, Savunma Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren eğitim kurumlarına, Silahlı kuvvetlerin Askeri Akademisi'ne, Silahlı Kuvvetlerin Eğitim ve Öğretim Merkezi'ne, Haydar Aliyev adına Azerbaycan Harp okuluna, Azerbaycan Yüksek Askeri Uçak Okul'una, Azerbaycan Yüksek Askeri Denizcilik Okuluna, C.Nahcivanski adına Askeri Liseye ve Haydar Aliyev adına Askeri Liseye özel statü verilmiştir. Bu yasaya dayanılarak denilebilir ki, *Askeri Eğitim*; laik ve kesintisiz karakter taşımakla birlikte milli-manevi değerlere dayanan, Silahlı Kuvvetlerin, halkın ve ülkenin çıkarlarını yansıtan stratejik önemli ve öncelikli faaliyet alanıdır.

Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinde hizmet eden subay ve kurmayların ağırlıklı

⁶⁹ Donna Miles, Navy *Special Ops Demos Training in Azerbaijan*, <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=26294> (Erişim Tarihi: 18.01.2015)

⁷⁰ *Bağımsız Azerbaycan Ordu Kuruculuğu*, http://www.azerbaijan.az/portal/Society/Army/army_02_a.html (01.02.2015)

olarak öncelikle eğitimlerini Azerbaycan'daki askeri eğitim kurumlarında almaktadır. Burada başarılı olan ve gelecek vadeden yüksek potansiyele sahip subayların daha da nitelikli ve donanımlı duruma gelmeleri için ABD ve Türkiye gibi NATO programlarına uygun eğitim programlarının uygulandığı ülkelerde eğitimlerine devam etmektedirler.

"Eğitim Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu" çerçevesinde Silahlı Kuvvetlerde eğitimin basamakları ve seviyeleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir⁷¹.

- Tam orta eğitim;
- İlk meslek uzmanlık eğitimi;
- Yüksek eğitimin lisans ve lisansüstü düzeyleri;
- Adyunktura* eğitimi

Eğitimin ilk basamağı - *Tam orta eğitim*, özel amaçlı tam orta öğretim kurumlarında Nahcivanski adına ve Haydar Aliyev adına askeri liselerde uygulanmaktadır.

İlk meslek-uzmanlık eğitimi özel amaçlı ek eğitim kurumlarında (Silahlı kuvvetlerin Eğitim ve Öğretim Merkezinde) astsubayların eğitilmesi için gerçekleştirilmektedir. *Yüksek öğretim lisans ve lisansüstü* düzeylerde subay kadroların hazırlanması özel amaçlı yüksek eğitim kurumlarında (Haydar Aliyev adına Azerbaycan Harp Okulu, Azerbaycan Yüksek Askeri Denizcilik Okulu, Azerbaycan Yüksek Askeri Uçak Okulu, Silahlı kuvvetlerin Askeri Akademisi) gerçekleştirilecektir. Azerbaycan'da askeri okul ve eğitim kurumları sadece kara kuvvetleri için değil, hem deniz, hem hava kuvvetlerine, hem de askeri hastaneler için doktor ve sağlıkçı yetiştiriyor.

1997'den itibaren Azerbaycan Sınır Birliklerinde NATO standartlarına uygun reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar ilk olarak askeri eğitim alanında hayata geçirilmiştir.

H.Aliyev adına Azerbaycan Harp Akademilerinin, Denizcilik Akademisinin ve Hava Harp Okulunun eğitim programının Türkiye Sınır Birliklerinin yardımıyla NATO standartlarına uygun hale getirilmiştir. 2001'den itibaren yeni sistemle eğitim almış genç subaylar Silahlı Kuvvetlerde göreve başlamışlardır. Orduda NATO standartlarına uygun talimat ve belgeler temelinde eğitimler verilerek komuta kademelerinin savaş hazırlıklarını geliştirilmektedir. Sınır Kuvvetlerinin yasalarındaki, talimatları, kararname ve diğer rehber belgeleri NATO standartlarına uygun olarak yeniden yapılandırılmıştır. Sınır birliklerinin lojistik temin ve tedarik alanında reformlar yapılmıştır.

⁷¹ Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinde Eğitim Sistemi, <http://www.mod.gov.az/index2.php?content=tehsil/tehsil> (01.02.2015)

* Askeri eğitim kurumlarında doktora eğitimine eşit olan yüksek nitelikli bilimsel pedagojik kadroların hazırlanması aşamasıdır.

Her yıl Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin 1500'e yakın temsilcisi NATO'nun BİO (Barış İçin Ortaklık) programı çerçevesinde, ayrıca ayrı-ayrı ülkelerle ikili askeri işbirliği çerçevesinde farklı yabancı dil ve uzmanlık kursları, seminer, personel görüşleri, planlama konferansları, eğitimler ve diğer etkinliklere katılım gerçekleştirmektedirler.⁷² Askerlerin bu eğitimlerde kazandıkları bilgi ve tecrübeleri hizmet ettiği birliklerde paylaşılmakta, NATO standartlarına uygun savaş hazırlığı birliklerin planlamasına dâhil edilmekte, askeri birimlerin görev ve çevre şartları Batı'nın standartlarına uygun hale getirilmektedir. Farklı ülkelerin Silahlı Kuvvetleri ve askerleriyle birlikte alınan ortak eğitimler ve kazanılan uzmanlıklar Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin personelinin uzmanlaşmasına ve ordunun eğitimli kadroya sahip olmasına olanak sağlamaktadır.

1997 yılından itibaren silahlı kuvvetlerde NATO standartlarına uygun reformlar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu reformlar ilk olarak askeri eğitim alanını kapsamıştır. Haydar Aliyev adına Azerbaycan Yüksek Askeri okulunun, Azerbaycan Yüksek Denizcilik okulunun ve Azerbaycan Yüksek Havacılık okulunun öğretim programı ile eğitim-öğretim süreci Türk Silahlı Kuvvetlerinin yardımıyla NATO standartlarına uygun hale getirilmiştir. 2012 yılında NATO ile işbirliğine başlamasından 20 yıl geçen Azerbaycan Cumhuriyetinin bu zaman periyodunda Barış İçin Ortaklık programı (BİO) kapsamında üstlendiği 50 kadar görevde başarılı bir görev anlayışı sergilemiştir⁷³. Bu program çerçevesinde Irak ve Kosova'da görevlerini tamamladıktan sonra da Afganistan'da bu misyonunu yerine getirmektedir.

Bütün bu eğitimlerin ve işbirliklerinin sonucunda Azerbaycan ordusunda uluslararası düzeyde teknik ve taktik bilgi tecrübesi kazanmış subayların sayısı artmaktadır. Silahlı Kuvvetlerde bu niteliklere sahip subayların sayılarının giderek artması gelecekte güçlü bir Silahlı Kuvvetlerin oluşumuna çok önemli katkı sağlayabilecektir.

2.2. Savunma Sanayi ve Kuruluşu

Azerbaycan sanayisi ülke ekonomisinin gelişmekte olan alanlarından. Genellikle yakıt, enerji, kimya, makine, metalürji, gıda, hafif ve diğer sanayi alanlarını birleştiren bu önemli alan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in yoğun emeği sayesinde gelişmiştir. Sanayinin içerisinde yeni olan Savunma Sanayi alanı da

⁷² Cesur Sumerinli, *İleriye, NATO'ya Doğru*, "Abilov, Zeynalov ve Oğulları" Yayıncılık, Bakü, 2007, s.62.

⁷³ Almaz Aliyeva, *"NATO'da Askeri ve Siyasi Reformlar ve Azerbaycan Cumhuriyeti"*, Bakü 2012, s 160.

Azerbaycan'ın gelecekte ihtiyaç duyacağı önemli alanlardandır.

Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde ülke ekonomisinde yapılan geniş kapsamlı, köklü reformlar sonucunda sanayi alanında önemli sonuçlar elde edilmiştir. Sanayinin petrol-doğalgaza bağımlılığını azaltmak için farklı alternatif sanayi alanları oluşturularak yeni projeler hayata geçirilmiştir.

Bunlardan en önemlisi de, İlham Aliyev tarafından Savunma Sanayi Bakanlığının 2006 yılında kurulması kararının alınmasıdır. Avrupa ve Asya arasında kritik jeo-stratejik bir öneme sahip ülke konumundaki Azerbaycan Cumhuriyeti de kendi savunma sanayi çalışmalarına başlamış olacaktır.

Azerbaycan'ın savunma ihtiyacını karşılayacak dış ülkelere bağımlılığı azaltacak kendi üretimini yapacak önemli bir projenin temeli atılmıştır.

2.2.1. Savunma Sanayinin Önemi

Savunma sanayi kısaca, bir ülkenin savunmasında ihtiyaç duyulan her türlü araç/gereç'in, yatırım malları başta olmak üzere diğer bütün endüstriyel iş kolları ile işbirliği içerisinde geliştirildiği ve üretildiği resmi veya özel hüviyetli firmalar topluluğu olarak tanımlamak; çok geniş bir spektruma sahip olan savunma araç ve gereçlerini ise, silahlar, platformlar ve destek şeklinde sınıflandırmak mümkündür⁷⁴.

Savunma Sanayi, bir taraftan ülke savunmasını en etkin ve en ucuz şekilde sağlayacak teknolojilerin ve üretim metotlarının geliştirilmesine imkân verirken, diğer taraftan da başka amaçlar için geliştirilen teknolojileri özümleyerek kullanmakta ve daha fazla geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bir devletin savunma araç gereçlerini kendi kaynaklarıyla teknoloji ve ürün haline getirmesi bağımsızlığın sigortasıdır⁷⁵.

Savunma harcamalarında ilk 5 sırayı ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Almanya almaktadır. Bu ülkeler dünya savunma harcamalarının % 61'ni yapmaktadırlar⁷⁶.

⁷⁴ Kemal Büyükmihci, "Savunma Sanayi'de Ar-Ge'nin Önemi Ve Türkiye'deki Gelişmeler", s.114, <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10674.pdf> (10.02.2015)

⁷⁵ A. Turan Öztürk, "Türk Savunma Sanayinin Gelişimi ve Moral Yönü", 1nci Sistem Mühendisliği Ve Savunma Uygulamaları Sempozyumu, Kültür Sitesi Ankara, 1995, s:442

⁷⁶ Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği Türkiye Savunma Sanayi Meclisi Türkiye Savunma Sanayi Sektör Raporu 2010, Ankara, 2011

2.2.2. Azerbaycan Savunma Sanayisinin Gelişim Süreci

Savunma Sanayi Bakanlığı mevzuatla belirlenmiş faaliyet istikametlerine uygun olarak savunma, radyo elektronik, cihaz üretimi sanayileri alanlarında devlet politikasını ve tanzimini uygulayan merkezi yürütme organıdır. Bu kurum Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların uygulanmasını yetkileri çerçevesinde sağlar, ilgili uluslararası teşkilatlarla, yabancı devletlerin ilgili kurumlarıyla işbirliği yapar, diğer devletlerin savunma sanayi alanındaki deneyimini öğrenir⁷⁷.

Savunma Sanayinin durumunu ve vizyonunu anlamak için ana hedef hükümetlerdir. Devlet, bu işin ana müşterisi olmakla birlikte tek müşterisi olabilme ihtimali de çok yüksek. Bir hükümet, ulusal savunma sanayisinin sahipliğini, yapısını, girdi ve çıktılarını, verimlilik ve karlılığını belirlemek için alım gücünü kullanabilir. Bir anlamda, hükümetler tercihli satın alma veya doğrudan destekleme yoluyla savunma sanayilerini destekleyebilir⁷⁸.

Azerbaycan'da hükümetin de desteklediği bir alan olan savunma sanayi hızla gelişmeye devam ederken, projelerini de hayata geçirmektedir. Hayata geçirilen bu projelerin içerisinde de modernizasyon çalışmaları dikkat çekmektedir. Ordu malının hizmete hazır halde bulundurulmasını sağlamak için yapılan işlerin basitten zora doğru idari ve teknik yönden tasnif edilerek bir bütünlük içinde yürütüldüğü sisteme *Bakım Sistemi* denilmektedir. Bakım sisteminin de en önemli evrelerinden birisi **modernizasyon** yani **yenileştirme** faaliyetidir.⁷⁹

Yenileştirme: Arızalı bütün parça, düzen ve bütün malların parçalara ayrılıp her bir parçasının muayene edilmesi ve bu parçalardan hizmete elverişli olanlarını yeni veya yenileştirilmiş parça, bütün parça ve düzenlerle birleştirip yenisi ile mukayese edilir duruma getirilmesi işlemi olarak tanımlanmaktadır.⁸⁰

Bağımsızlık sonrası Batı ülkeleri ve NATO ile ilişkileri canlı tutmaya çalışan Azerbaycan Türk Silahlı Kuvvetleri liderliğinde NATO'nun gözetiminde Kosova'daki Barış Koruma birliklerinde yerini almıştır. Ayrıca, Afganistan ve Irak'taki Barış

⁷⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Sanayisi Bakanlığı, http://www.azerbaijans.com/content_526_tr.html (Erişim Tarihi: 19.01.2015)

⁷⁸ Hartley, K. (2000). *Defence economics and the industrial base*. World, 185, 8-700, p.2

⁷⁹ Kara Kuvvetleri Komutanlığı Ordu Donatım Okulu Ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, Bakım Ders Notu, Balıkesir, 1999, s14.

⁸⁰ http://webapp.hgk.msb.gov.tr/hyto/ogrenci/not/bak%C4%B1m_bilgisi.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.15)

⁸⁰ A.g.e. s:7.

Koruma Birliklerinde de yer alan Azerbaycan ordusu profesyonelleşme ve modernleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Azerbaycan'ın ülke savunmasındaki çalışmaları eğitimle sınırlı kalmamış bununla birlikte teçhizat alımında önemli yatırımlar yapmıştır.

Azerbaycan'ın askeri harcamalarını hızlı ve sürekli bir şekilde artırmasını zorunlu kılan başlıca sebepler arasında silahlı kuvvetler emrindeki Sovyet yapımı eskimiş askeri tekniği yenilemek onu en yeni teknolojiler bazında hazırlanmış modern savaş harp silah ve araçları ile değiştirmek, ayrıca silahlı kuvvetlerin komuta heyetinin sosyal durumunu iyileştirmek ve askeri eğitimde yeni yöntemler uygulama gerekliliği yer almaktadır. Bu sebeple 8 Haziran 2010 tarihinde, Azerbaycan sınırlarının korunması, bölgedeki siyasi ve askeri tutarsızlıkları, aşırı dinci hareketlere ve komşu devletlere karşı tutumunu netleştiren bir doktrin onaylanmıştır. Bu doktrinde yer verilen önemli hususlardan biri de savunma harcamalarının gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Savunma harcamalarının herhangi bir ülkeye karşı savaş hazırlığı olarak değil, sadece Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması için kendini savunma yeteneğinin artırılması anlamı taşımakta olduğu vurgulanmıştır.

Doktrininin içeriğinde Savunma Sanayi Bakanlığına önemli sorumluluklar verildiği görülmektedir. Bu maddelerden önemli olanlara aşağıda yer verilmiştir⁸¹:

- Silahlı Kuvvetler ve diğer güvenlik kuvvetlerinin yanı sıra Azerbaycan Cumhuriyeti'nin askeri güvenliğinin sağlanmasında yer alan devlet organlarının savunma amaçlı ürünlere olan ihtiyacını yansıtan Devlet Savunma Tedarik Programının hazırlanması ve uygulanması;
- Devlet Savunma Tedarik Programına uygun olarak yeni teknolojilerin alınması ve modern üretim alanlarının oluşturulması;
- Silahlı Kuvvetler ve diğer güvenlik kuvvetlerinin yanı sıra Azerbaycan Cumhuriyeti'nin askeri güvenliğinin sağlanmasında yer alan devlet organlarının savaş potansiyelinin yüksek hazırlık seviyesinde tutulması için teknik desteğin sağlanması

Bununla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti'nin savunma sanayisini geliştirme programı iki yönlü hazırlanmıştır:

- Silahlı Kuvvetler ve diğer güvenlik kuvvetlerinin savunma amaçlı ürünlere olan zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak;
- Üretilen savunma ürünlerinin yerel ve dünya piyasalarında rekabet devamlılığını sağlamak amacı ile savunma sanayisinde modern teknolojilerin

⁸¹ Azerbaycan Cumhuriyetinin askeri doktrinin kabul edilmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis Kararı, Bakü,2010, Madde 64-72.

uygulanması, hizmet altyapısının oluşturulması, yerli ve yabancı müşterilere satış ve savunma sanayinin ulaştığı seviyenin gösterilmesi.

Ülke askeri masraflarını artırmakla paralel şekilde askeri-teknik alanda yoğun ortaklık yaptığı ülkelerden yeni silah sistemleri ve savaş araçları elde etmektedir. Bu süreç Hava kuvvetleri, Kara kuvvetleri, sınır birlikleri, hava savunma birlikleri savaş kabiliyetlerinin artırılması ile ilgili ihtiyaçlar baz alarak yürütülmektedir.

Ülkenin stratejik planına uygun olarak, uluslararası alımlar ve yerli üretimden temin edilen teçhizatlar genel olarak bölgedeki komşu Ermenistan'ın provokasyon ve saldırılarına karşı alınmış bir önlem olarak kabul edilmektedir⁸².

Azerbaycan'ın yabancı ülkelerden teçhizat alımı birçok farklı kaynaktan gerçekleşmektedir. Bu ülkelerden Ukrayna, Belarusya, İsrail, Rusya, Türkiye ve Güney Afrika Cumhuriyeti daha çok tercih edilen ülkelerdir. SİPRİ* (Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü) verilerine göre Azerbaycan 2003-2011 yılları arasında Ukrayna'dan 17 farklı türde askeri teçhizat almıştır.

Azerbaycan 2005-2010 yılları arasında Rusya, Ukrayna ve Belarusya'dan T-72 tankları alan Cezayir'den sonra ikinci ülke olmuştur. Azerbaycan Ukrayna'dan füze ve top, Belarusya'dan tanksavar silahlar, Rusya'dan da S-300 uçaksavar almıştır.

SİPRİ verilerine göre Azerbaycan İsrail'in savunma ve hücum teçhizatını daha çok tercih etmektedir.⁸³

Savunma Sanayi Bakanlığı İsrail Türkiye ve Güney Afrika şirketleriyle ilişkileri geliştirmektedir. Bakanlık kurulduğu 2005 yılından itibaren savunma sanayi alanında ismini duyurmuş birçok uluslararası firmalarla yakın temas sağlamıştır. Bu kısa süre zarfında;

- İsrail'in "Elbit" şirketiyle Azerbaycan'ın tank sistemlerini yenileme anlaşması imzalanmış,
- Güney Afrika cumhuriyetinin mayına karşı dayanıklı arazi araç üretimini Azerbaycan'da gerçekleştirirken, Azerbaycan da bu araçların ihtiyaç duyulan parçalarını temin ederek üretimde pay sahibi olmuştur,
- 2012 yılında ise Azerbaycan Türk firması olan "Roketsan" ile bazı üretimleri ortak yapmak için anlaşma imzalamıştır.

Azerbaycan Çin'in JF-17 Tunder ve Avrupa'nın Eurofighter Typhoon

⁸² Mushvig Mehdiyev, *Azerbaijan Continues Military Modernization*, <http://www.azernews.az/azerbaijan/76005.html> (Erişim Tarihi: 12.03.15)

⁸³ M.Ehrmann, J.Kraus ,E.Souleimanov, *The Iran-İsrail-Azerbaijan Triangle: Implications On Regional Security*, Revista Estudos Políticos N.6 | 2013/01,p:222.

uçaklarından almak için de girişim başlatmıştır.

Görüldüğü üzere Azerbaycan kendi güvenliğini askeri yatırımlara odaklamış durumdadır. 2020 yılına kadar orduyu tamamen modernleştirmeyi hedeflemektedir⁸⁴.

2.2.3. Savunma Sanayi Politikası için İlkeler ve Yapılanma

Savunma Sanayi Bakanlığı oluşturulurken, en önemli görevlerinden birisi silahlı kuvvetlerin ve diğer kolluk kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu silah ve mühimmatların, teknik ve diğer savunma amaçlı ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı, öncelikli olarak ordu envanterinde bulunan Sovyetlerden kalma teçhizat ve donanımı değiştirmek veya modernize etmektedir. Bunları da bünyesinde bulunan fabrika ve enstitüler tarafından gerçekleştirmektedir. Devlet politikasının ana hedef olarak uygulandığı bu alanda ülkenin dış ülkelere bağımlılığı azaltmak, yerli üretime daha çok yatırım yapmak ve ileri düzeye taşıdıktan sonra dış pazara açılmaktır. 2005 yılında tesis edilen Savunma Sanayi Bakanlığı kurumlarında şu anda yüzlerce isimde askeri amaçlı ürün üretilmektedir⁸⁵. Bugün, belirtildiği gibi bakanlık çeşitli projeler geliştirmekte ve kısa bir süre içinde ordunun ihtiyaçlarının önemli bölümünü karşılamayı hedeflemektedir. Yakın zamanda havacılık sektörü başta olmak üzere farklı projelerin ortaya konulması öngörülmektedir.

Savunma Sanayisine devlet sürekli yatırım yapmakta ve dünyanın farklı ülkelerinden teknolojiler getirilmektedir. En modern ekipmanlarla üretim faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Orduda hizmet etmiş kişilerden Bakanlığın bünyesinde, tecrübelerinden faydalanılmaya çalışmakta ve uzman ihtiyacının tamamen karşılanması için de bazı eğitim kurumları ile ortak programlar geliştirilmektedir.

2.2.4. Silahlı Kuvvetlerin İhtiyacının Karşılamanmasında Savunma Sanayinin Yeterliliği

Teknolojinin savunma alanındaki önemine bakıldığında ileri derecede sanayileşmiş ülkeler tehdit olarak gördükleri ülkelerin sayısal üstünlüklerini, kendi

⁸⁴ Adem Osmanoğlu, **Azerbaycan Savunma Sanayisinde Agresif Hamleler**, <http://www.elektrikport.com/haber-roportaj/ozel-haber-azerbaycan-savunma-sanayisinde-agresif-hamleler/7955#ad-image-0> (Erişim Tarihi: 19.04.15)

⁸⁵ Ordunun modernizasyonu ve askeri sanayi, http://www.azerbaijans.com/content_1690_tr.html (Erişim tarihi: 12.03.15)

silahlı kuvvetleri için geliştirdikleri ileri teknolojilere sahip silahlar ile dengeleme yönüne gitmektedirler.⁸⁶ Azerbaycan'ın savunma sanayisinin gelişme sürecine NATO'nun 5 devleti dahil olmaktadır. Bunlar arasında Türkiye'den 15, Polonya'dan 1, Fransa'dan 1, ABD'den 3, Çek Cumhuriyeti'nden 1 şirket yer almaktadır. Aynı zamanda dikkat edildiğinde, Azerbaycan'ın İsrail ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin savunma sanayi konusunda uzmanlaşmış şirketleri ile işbirliği yaparak Silahlı Kuvvetlerinin silahlanması programını ileri taşıması, NATO standartlarına daha ciddi uyumu gerçekleştirmek için oldukça önemli bir süreç olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan'ın askeri sanayi alanının gelişmesinde yer alan 10 ülke şirketlerinden 7'si NATO standartlarına uygun faaliyet gösteren şirketlerdir.⁸⁷

Savunma Sanayi Bakanlığı birçok yabancı devletlerle işbirliği yapmaktadır.⁸⁸ İşbirliği aşağıdaki temel alanlarda gerçekleştirilmektedir:

- ❖ Havacılık
- ❖ Petrol Sanayi
- ❖ Elektro-cihaz üretimi
- ❖ Navigasyon

Savunma Sanayi Bakanlığı bugüne kadar birçok fuara katılarak diğer katılımcı ülke firmalarının ürettiği ürünleri görme ve kıyaslama fırsatı yakalamıştır. Bu kıyaslamalar üretim sürecine yenilikler katmalarına ve daha gelişmiş seçenekler sunmalarına olanak sağlamıştır.

Bir ülkenin ulusal dış politikasının arkasındaki en önemli güçlerden biri silahlı kuvvetleridir. Ulusal savunma sanayi de, silahlı kuvvetlerin "kuvvetinin" arkasındaki gerçek güçtür. O halde hedef gerçekten güçlü bir savunma sanayisine sahip olmak ise ülkenin bu konudaki politikası ve bu politikaya uygun stratejileri belirlenip titizlikle uygulanmalıdır.⁸⁹

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de belirttiği gibi yeni sanayileşme siyasetinde milli askeri-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi önemli hedef olarak vizyona eklenmiş ve Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu askeri-teknik donanım alanında gereken adımlar atılmıştır.⁹⁰

⁸⁶ S.Koray Kaya, "**Savunma Sanayide Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Önemi**", 1nci Sistem Mühendisliği Ve Savunma Uygulamaları Sempozyumu, Kültür Sitesi Ankara,1995, s:173-174.

⁸⁷ C.Sumerenli, <http://bizim Yol.info/news/10337.html> (26.01.2015)

⁸⁸ Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı ve İşbirlikleri, <http://www.mdi.gov.az/?/az/content/137/>, (Erişim Tarihi:10.01.2015)

⁸⁹ Aytekin Ziyilan, **Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayii**, Savunma Sanayicileri Derneği Yayını: 2004-1, s.6

⁹⁰ Azerbaycan Sanayisi: Tarihi Yolun Başarılı Uzantısı, Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı, http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=2986:07-01-2015&catid=56:speeches-and-interviews&lang=az (14.02.2015)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAJCAN'IN ENERJİ GELİRLERİ VE SAVUNMA HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

3.1. Araştırmanın Konusu

Bağımsızlık uğrunda yıllardır mücadele eden bir ülke konumunda olan Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığını kazanması sonrası süreçte siyasi ve ekonomik gelişmelere göre izlediği politikalarına önceki bölümlerde yer verilmiştir. Özellikle 2001 yılından itibaren bütçe gelirleri, enerji gelirlerinden dolayı fazla vermiştir. Gelirlerin fazla olması nedeniyle devletin öncelikli hedefi olan toprak bütünlüğünün sağlanması ve bundan dolayı da güvenliğinin üst seviyeye çıkarılması için adımlar attığı görülmektedir. Savunma ve güvenliğinin iyileştirilmesi için Savunma Sanayi Bakanlığının kurulması, yanında modern teknolojinin de transferi gerçekleştirilmektedir. İkili ilişkilerin geliştirilmesi ve modern teknolojiye sahip ülkelerle işbirliklerinin kurulması ve onların tecrübelerinden faydalanarak milli savunma sektörünün yapılandırılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Savunma alanında ihtiyacın tamamının 2006 yılında kurulan Savunma Sanayi Bakanlığınca karşılamasının mümkün olamamasından dolayı dışarıdan alımlar öncelikli olarak gerçekleştirilmektedir. Bu alımların da bütçeyi önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Bütçenin de genel olarak enerji ağırlıklı gelirlerden beslendiğini düşünürsek, savunma harcamalarının enerji gelirlerine göre şekillendiği söylenebilir. Bu ilişkinin araştırılarak sonuçlarının yorumlanması bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı Azerbaycan'ın savunma harcamaları ile enerji gelirleri arasındaki ilişki düzeyinin tespit edilerek, enerji gelirlerinin yüksek olduğu yıllarda savunma harcamalarının da artış göstermesini incelemek ve analiz edilerek sonuçlarının yorumlanmasını gerçekleştirmektir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Azerbaycan Uluslararası Maden Sanayii Şeffaflık İnisiyatifi (EITI, Extractive

Industries Transparency Initiative) kapsamında, gönüllü olarak pilot ülke olduğundan dolayı 2001 yılından itibaren petrol gelirleri ve petrol harcamaları ile ilgili olarak yıllık raporlar hazırlamakta ve kamuoyu ile paylaşmaktadır. Bu kapsamda Azerbaycan Devlet Petrol Fonu ile ilgili petrol gelirlerine ve harcamalarına oilfund.az sitesinden ulaşmıştır.

2001'den sonraki yıllarda olan veriler daha şeffaf olduğu için kapsam olarak 2001-2012 yılları baz alınmıştır. Ancak savunma harcamalarıyla ilgili ülke verilerinde ayrıntılı bilgi verilmediği için, SİPRİ* verileri baz alınarak yorumlanmıştır.

Silahlı kuvvetler ve savunma sanayi ile ilgili, detaylı verilerin ve yeterli bilimsel çalışmanın olmaması çalışmanın sınırlıklarını oluşturmaktadır.

3.4. Veri Yeterliliği

Günümüzde savunma hizmetlerinin tüm ülkeler için önemli olması savunma harcamalarının artmasında belirleyici bir etken olmaktadır. Savunma harcamaları ile ilgili analizlerde karşılaşılan güçlüklerden biri tanımlama sorunudur. Çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan değişik savunma harcamaları tanımları bulunmaktadır. Bu farklılık özellikle uluslararası düzeyde karşılaştırma yapmayı zorlaştırmaktadır. Genel olarak bakıldığında Savunma harcamalarının ülke ekonomisine etkisi konu başlığı altında makale ve yazıları mevcut olmakla beraber tez konusu olan enerji gelirlerinin savunma harcamaları ile olan ilişkisinden bahseden detaylı bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Azerbaycan'da ülke güvenlik stratejileri kapsamında silahlı kuvvetler, savunma sanayi ve ikili askeri ilişkiler konularında detaylı verilere ulaşılamaması tezin bu yönden biraz kısıtlı bilgilerle sonuca ulaşmasına neden olmuştur.

3.5. SİPRİ Verilerinde Azerbaycan ve Çevre Ülkeler

SİPRİ 2002-2012 yıl verileri girilerek Azerbaycan'ın diğer çevre ülkelere göre durumu ortaya konulmuş, hem bütçeden güvenlik için (Tablo:2) ayrılan miktara hem de bu harcamaların GSYİH'daki (Tablo:3) yerine değinilmiştir.

Bölgede, Rusya hem harcamalar yönünden hem de GSYİH yönden düzenli bir artış göstermektedir. Rusya ile Gürcistan arasında Osetya sorununun başladığı 2008 yılında Rusya'nın 2000-2012 yılları arasındaki en düşük 3,7'lik GSYİH oranına ulaştığı görülmektedir. Tam tersi olarak Gürcistan ise bu yıllar arasındaki en yüksek oran olan 9,2'lik bir GSYİH'na sahip olmuştur. Savaş sonrasında Gürcistan'da

* (Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü)

harcamaların GSYİH içindeki oran ciddi bir düşüş yaşamış ve 2,9'lara kadar gerilemiştir. Rusya genel olarak harcama oranlarını aynı düzeyde tutmaya çalışmıştır. Diğer ülkelerden Azerbaycan'la sorunları devam eden Ermenistan'ın ekonomik gücünün de kısıtlı olması sebebiyle son iki yılda askeri harcamalarında düşüş göze çarpmaktadır. Azerbaycan'da bu durumdan farklı olarak toprak bütünlüğünü sağlama isteği sebebiyle askeri harcamalarını sürekli olarak artırmaktan yana politika izlemektedir.(Tablo4) Komşu ülkelerden İran'ın 2006 sonrasında, Türkiye'nin ise 2003 sonrası askeri harcamalarını GSYİH yönden sürekli olarak azalttığı görülmektedir.

Tablo 2: Azerbaycan Bütçe Gelirleri ⁹¹ve Savunma Harcamaları⁹² (2004-2014)

YIL	Bütçe Gelirleri (Bin dolar)	Savunma harcamaları (%)
2004	1536.1	10.2%
2005	2172.7	10.1%
2006	4330.4	12.7%
2007	6999.9	11.0%
2008	13099.7	11.2%
2009	12848	9.8%
2010	14207.6	8.8%
2011	19881.9	14.0%
2012	21997.8	12.9%
2013	24851.9	12.3%
2014	23458.2	11.7%

⁹¹ Kaynak: <http://www.stat.gov.az/> (Erişim Tarihi: 04.05.2015)

⁹² Kaynak: <http://www.sipri.org/> (Erişim Tarihi: 05.05.2015)

Tablo 3: Bölge Ülkelerinde Savunmaya Ayrılan Pay (Bin Dolar) (2002-2012)⁹³

YIL	Rusya	Gürcistan	İran	Ermenistan	Azerbaycan	Türkiye
2002	[14,994]	34	6,320	64	[140]	9,051
2003	[18,522]	43	3,984	77	[177]	10,278
2004	[22,754]	70	5,387	98	[228]	10,921
2005	[29,726]	214	7,269	141	305	12,081
2006	[37,884]	404	8,590	188	717	13,124
2007	[48,102]	932	8,265	280	947	15,088
2008	[62,126]	1,090	7,639	396	1,607	16,884
2009	[57,174]	604	8,029	359	1,473	16,150
2010	[65,065]	454	7,957	395	1,476	17,768
2011	[78,330]	[469]	8,397	391	3,079	17,690
2012	[90,749]	[457]	6,297	[387]	3,186	18,184

Tablo 4: Bölge Ülkelerinde Savunma harcamalarının GSYİH'daki Oranı (2002-2012)⁹⁴

YIL	Rusya	Gürcistan	İran	Ermenistan	Azerbaycan	Türkiye
2002	[4.4]	1.0	2.5	2.7	[2.2]	3.9
2003	[4.3]	1.1	2.8	2.7	[2.4]	3.4
2004	[3.8]	1.4	3.1	2.7	[2.6]	2.8
2005	[3.9]	3.3	3.5	2.9	2.3	2.5
2006	[3.8]	5.2	3.5	2.9	3.4	2.5
2007	[3.7]	9.2	2.7	3.0	2.9	2.3
2008	[3.7]	8.5	2.1	3.4	3.3	2.3
2009	[4.6]	5.6	2.2	4.2	3.3	2.6
2010	[4.3]	3.9	..	4.3	2.8	2.4
2011	[4.1]	[3.3]	..	3.9	4.9	2.3
2012	[4.4]	[2.9]	..	[3.8]	4.6	2.3

3.6. Enerji Gelirlerinin Bütçe İçindeki Yeri

Petrol Fonu'nun gelirlerini 2008'deki 2 milyar dolarlık seviyesinden, 2009'da 11,5 milyar dolara, 2012'de de 33,5 milyar dolara çıkartmayı başaran, 10 yıl içinde ise bu

⁹³Kaynak: <http://www.sipri.org/>

⁹⁴Kaynak: <http://www.sipri.org/>

miktarı 100 milyar dolara taşımayı hedefleyen Azerbaycan, bu gelirlerin yaklaşık yarısını devlet bütçesine aktarırken geriye kalan bölümünü ise yatırımlar için harcamaktadır.⁹⁵ Enerji gelirleri Azerbaycan bağımsızlığından sonra bütçeye sürekli olumlu katkı sağlamıştır. 1994-1999 döneminde yabancı petrol şirketleri, Azerbaycan'a petrol arama ve işletme hakları konusunda 355 milyon dolar ödeme yapmıştır. Bu, 1999'da Azerbaycan'ın 450 milyon dolar civarında olan bütçesi açısından önemli bir rakam sayılmaktadır. SOCAR*'ın Gürcistan ve Türkiye'deki sürekli olarak genişleyen sınır ötesi faaliyetlerine ek olarak Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nun ulus-aşırı ekonomik faaliyetleri de büyük dikkat çekmektedir. 2001 yılında kurulan ve petrol gelirlerinin adaletli bir gelir dağılımının tesis edilmesi amacıyla kullanılmasını öngören bu fon 34 milyar dolarlık muazzam bir büyüklüğe ulaşmıştır. 2013 yılı içerisinde, Asya ve Avustralya'da emlak alımı, 600 milyon dolar tutarında yabancı firmaların hisselerini satın alma ve SOCAR enerji projelerine 1.5 milyar dolar yatırımda bulunma, 12 ton daha altın alımı yaparak altın rezervlerini 30 tona ulaştırma gibi ulus-aşırı faaliyetler planlayan fonun 2012 yılının ilk dokuz ayında Azerbaycan bütçesine 9 milyar dolar transferde bulunduğu görülmektedir.⁹⁶

3.7. Enerji Gelirlerinin Sürdürülebilirliği

Bağımsızlıktan beri, Azerbaycan'ın ekonomik performansını etkileyen en önemli alan, başta petrol olmak üzere enerji kaynaklarının işletilmesi ve gelir artırıcı bir işlev kazandırılması olmuştur. Pek çok benzer ülkede Hollanda Hastalığı (Dutch Disease) olarak tanımlanan bu olgu belli bir sektörde yoğunlaşmanın diğer sektörler üzerinde negatif bir etki oluşturacağı tezine dayalıdır.

Petrol gelirlerinin maliye politikasında genişlemeye yol açmasını kontrol etmenin çeşitli nedenleri var. Birincisi, gelecekte adil gelir dağılımının sağlanmasıdır ve bugün daha fazla petrol geliri harcanmasının gelecek nesillerin harcamasının düşmesine neden olacaktır. İkinci neden, makroekonomik istikrarın korunmasıdır. Petrol fiyatındaki aşırı oynaklık, kamu harcamaları aracılığı ile reel döviz kuru ve enflasyona yansıtacaktır. Diğer bir neden ise, harcama etkinliği konusunda dikkatli olunması gereğidir. Kamu harcamalarının sürdürülebilir olması ise, burada başka bir neden belirtilebilir. 2004 yılında yayımlanan Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nun fermanı (kanun) da bu nedenle petrol gelirlerinin ancak sabit bir oranının harcanmasını

⁹⁵ Çağrı Erhan, "*Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*", Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s.14.

* *The State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)*

⁹⁶ Mehmet Dikkaya ve Onur Demirci, "*Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*", Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013. s.212.

öngörmektedir.⁹⁷

3.8. Azerbaycan'ın Enerji Üretim Tüketim ve İhracatı

Azerbaycan'da petrol üretiminin tarihi birkaç yüzyıl öncesine kadar uzanmaktadır. Ülkede petrol üretimine 19'ncü yüzyılın sonlarında başlanmıştır. 1899 yılında Azerbaycan petrol üretimi ve işlenmesi bakımından dünyada birinci sırada yer almıştır. Azerbaycan'ın üretimi dünya petrol üretiminin yüzde 50'sini teşkil etmekteydi. Sovyet rejimi döneminde ülkede petrol üretimi artmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nde üretilen petrolün % 75'i Azerbaycan tarafından üretilmekteydi. Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra petrol üretimini yabancı şirketlerle birlikte hayata geçirmeye başlamıştır. 1994 yılında Azerbaycan bu yönde ilk adımını atarak, ülkenin en büyük petrol kaynağı - Azeri-Çırac-Güneşli (ACG) yatağının ortak işletilmesi için ünlü dünya şirketleri ile "Hâsılâtın Paylaşımı Anlaşmasını" (PSA) imzalamıştır. Anlaşma çerçevesinde ilk petrol üretimi 2006 yılında gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında Azerbaycan "Hazar Denizi'nin Azerbaycan bölgesinde Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarının derinliklerde bulunan kısmının birlikte işlenmesi ve petrol üretimi paylaşımı" adlı petrol üretim anlaşması imzalanmıştır.⁹⁸

3.8.1. Petrol Üretimi, Tüketimi ve İhracatı

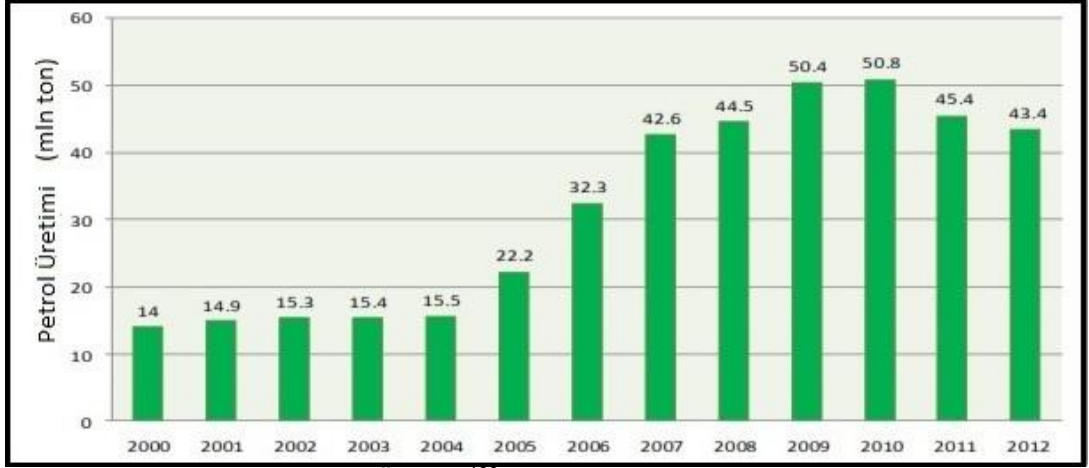
Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 7 milyar varildir. Özellikle Azeri-Çırac-Güneşli sahasında yapılan petrol üretimi 1997, 2006 ve 2008 yıllarında 3 aşamada artarak maksimum seviyeye yükselmiştir. Buna paralel olarak 2003-2008 döneminde Azerbaycan'ın petrol üretimi 3 kat artmış, 2010 yılında 50,8 milyon tona yükselerek tarihteki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılında gerçekleştirilen toplam ihracatın % 92,6'sı petrol ve petrol ürünlerinin payına düşmektedir. 2013 yılı için öngörülen devlet bütçesinin % 73,1'i petrol gelirleri hesabına şekilleneceği dikkate alındığında beklenen üretim hızı ve onaylı kaynaklara göre, önümüzdeki 11 yılda petrol fiyatı şimdiki gibi kalırsa, hükümetin petrol gelirleri 2013 yılına kadar biriken gelirlerden 3 kat'a kadar fazla olacağı tahmin edilmektedir. 2010 yılından sonraki yıllarda petrol üretiminde azalma eğilimi görülmektedir. 2012 yılında petrol

⁹⁷ Sarvar Gurbanov, *Azerbaycan'da Enerji Kaynakları ve Hollanda Hastalığı: Makroekonomik Etkileri Ve Ampirik Değerlendirme*, (Yayınlanmış Doktora Tezi) Eskişehir, 2011. s. 173

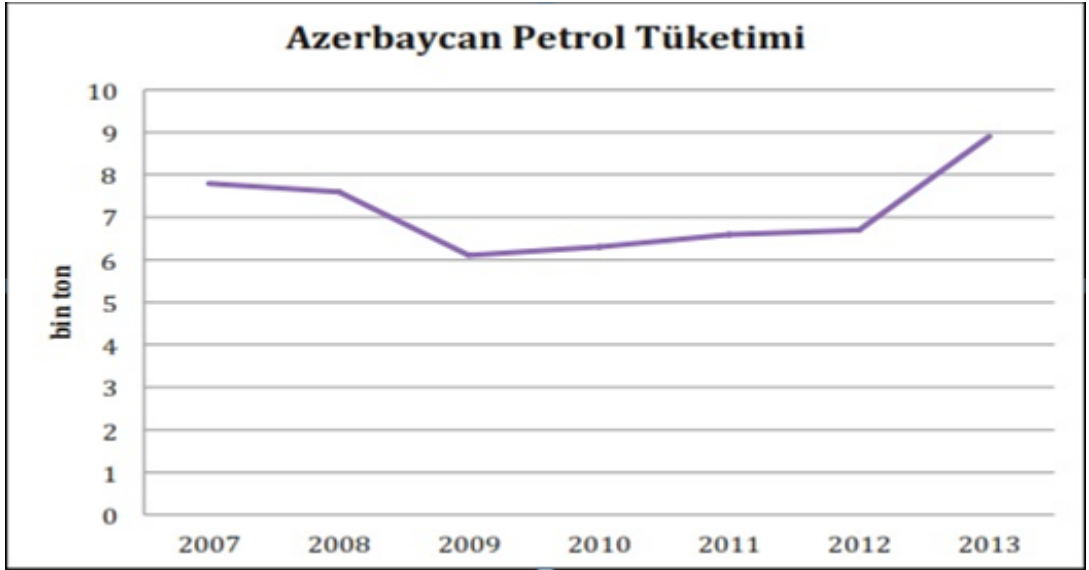
⁹⁸ Gubat İbadoğlu, *Azerbaycan'da Petrol Ve Gaz Gelirlerinin Yönetimi*, *Economic Research Center*, 2013, s:8-9.

üretimi önceki 4 yıla göre azalarak 43,4 milyon ton olmuştur⁹⁹.(Grafik 1)

2007-2009 yılları arasında yaşanan dönemsel düşüş sonrası tekrar artış trendine giren petrol tüketimi, özellikle 2011 sonrasında tekrar yükselmeye başlamış ve 2013 yılında 8,9 milyon/yıl olarak gerçekleşmiştir.(Grafik 2) Ülke ekonomisinin büyümesi ve artan refaha paralel olarak Azerbaycan'ın petrol tüketiminin gelecek yıllarda da artacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 1: Azerbaycan Petrol Üretimi¹⁰⁰

Grafik 2: Azerbaycan Petrol Tüketimi¹⁰¹

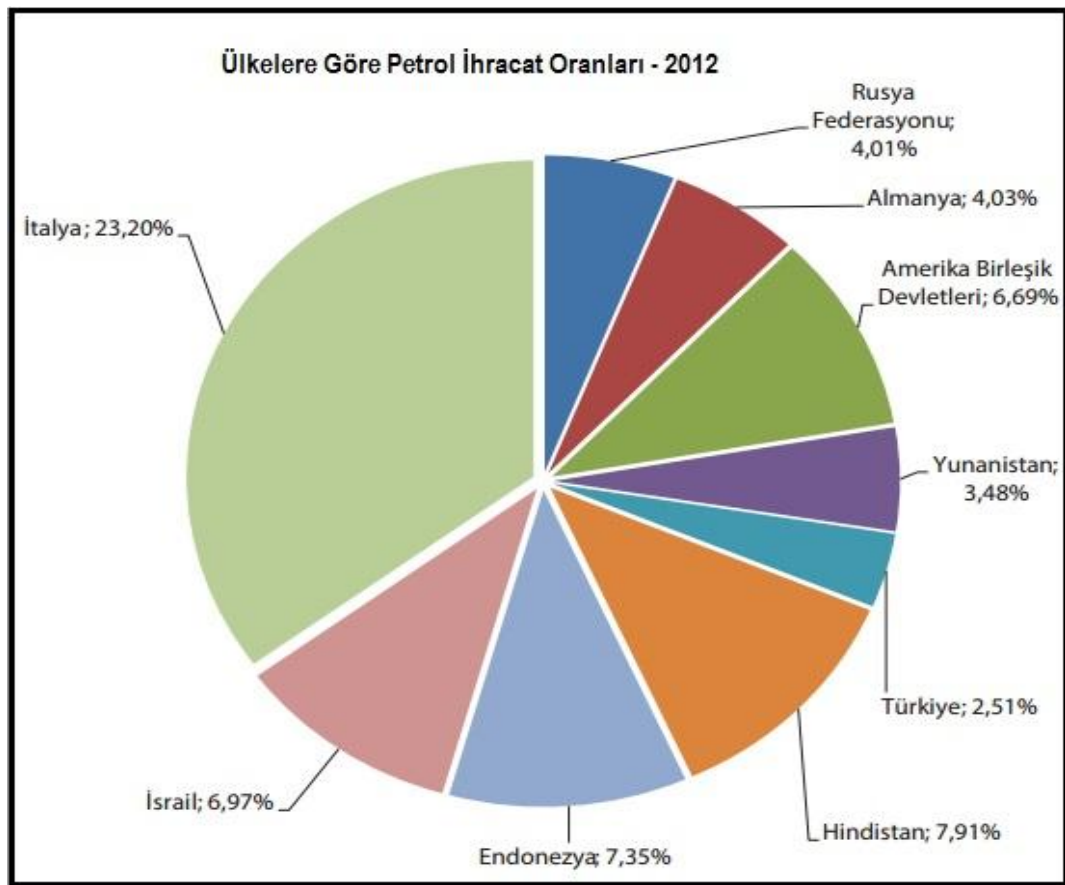
2012 yılı verilerine göre; Azerbaycan'ın ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında %23,20

⁹⁹ Azerbaycan'ın Enerji Görünümü, Hazar Strateji Enstitüsü- Enerji Araştırmalar Merkezi Ekim Raporu, 2014, s.3.

¹⁰⁰ Kaynak: Economic Research Center (Azerbaijan)(2013)

¹⁰¹ Kaynak: Hazar Strateji Enstitüsü (2014)

ile İtalya başı çekmektedir. BTC üzerinden taşınan petrolün büyük miktarının İtalya'ya ihraç edilmesi nedeniyle, Azerbaycan'ın ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında İtalya ilk sırada olmaktadır. Azerbaycan petrolünün bir diğer önemli alıcısı ise %7,91'lik pay ile ikinci sırada yer alan Hindistan'dır. Endonezya, %7,35'lik bir payla Hindistan'ı takip etmektedir. İsrail, Azerbaycan'ın ihracatında %6,97 ile dördüncü sırada yer almaktadır. ABD ise %6,69'luk pay ile Azerbaycan'ın ihracat yaptığı beşinci ülke konumundadır. Bu 5 ülkenin ardından sırasıyla %4,03 ile Almanya, %4,01 ile Rusya, %3,48 ile Yunanistan ve %2,51 ile Türkiye gelmektedir.(Grafik 3)

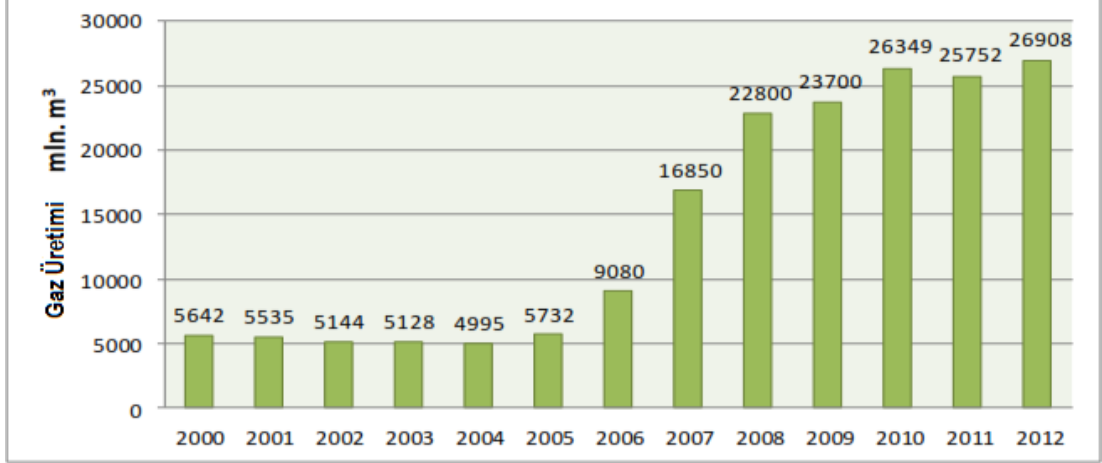
Grafik 3: Ülkelere Göre Petrol İhracat Oranları¹⁰²

3.8.2. Doğal Gaz Üretimi, Tüketimi ve İhracatı

Bugün kanıtlanmış doğal gaz rezervleri yaklaşık 3,35 trilyon metreküp olan Azerbaycan'ın yeni keşfedilen sahalarla birlikte önümüzdeki yıllarda rezervlerinin 6

¹⁰² Kaynak: Hazar Strateji Enstitüsü (2014)

trilyon metreküpe ulaşması tahmin edilmektedir. Azerbaycan ekonomisinin hızla büyümesi ve milli gelirin yükselişe geçmesiyle birlikte doğal gaz tüketimi de artmaktadır. Ülke içi penetrasyon oranının yükselmesi ve özellikle elektrik üretiminde doğal gazın giderek daha fazla paya sahip olması, 2006-2008 döneminde yaklaşık 3 katlık bir tüketim artışını da beraberinde getirmiştir.(Grafik 4)

Grafik 4: Azerbaycan Gaz Üretimi (2000-2012 yılları)¹⁰³

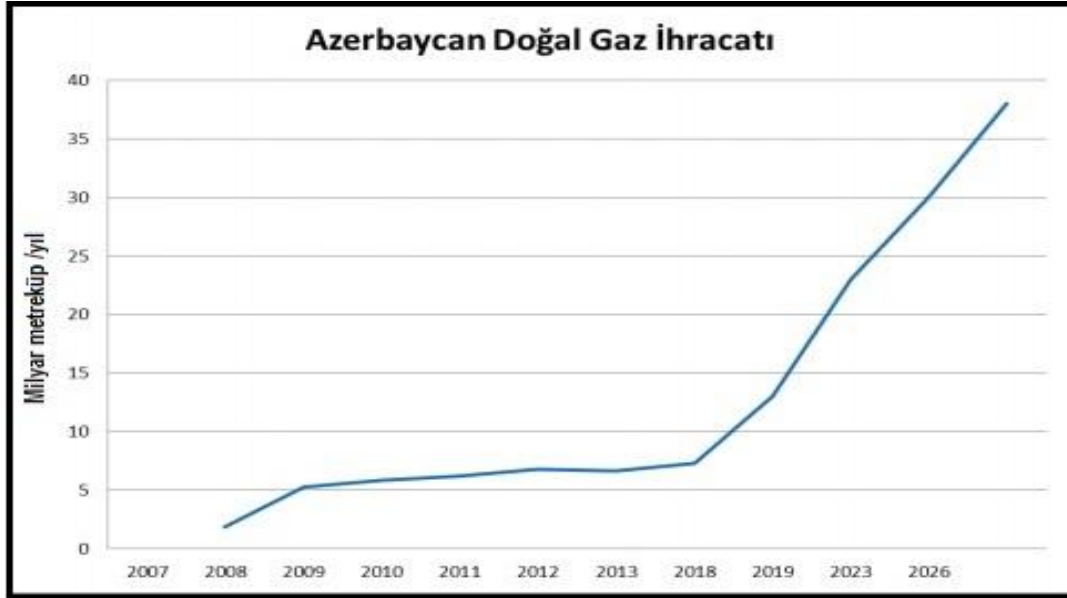
2012 yılında Azerbaycan'ın doğal gaz tüketimi 19,15 milyar metreküp olarak en yüksek seviyeye çıkmıştır. Önümüzdeki dönemlerde ülke içi tüketimin artmaya devam edeceği tahmin edilmektedir.(Grafik 5)

Grafik 5: Azerbaycan Doğal Gaz Tüketimi (2000-2012)¹⁰⁴

¹⁰³ Kaynak: Economic Research Center (2013)

2000'lerin ortalarına kadar doğal gaz üretimi yatay seyreden Azerbaycan, özellikle Şah Deniz 1 projesinin devreye girmesi ve yeni sahaların açılmasıyla birlikte 2006 yılından itibaren üretim miktarını önemli oranda arttırmıştır. 2013 yılında Azerbaycan'ın doğal gaz üretimi 29,5 milyar metreküpe çıkarak tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Yeni keşfedilen sahalarla birlikte Azerbaycan'ın doğal gaz üretiminin 2030'dan sonra 60 milyar metreküp/yıl seviyesinin üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu üretim artışının arkasında önümüzdeki yıllarda üretime başlayacak Şah Deniz 2, Abşeron, Umid, Babek, Zafer-Mashal, Nahcivan gibi önemli gaz rezervlerine sahip sahalardan sağlanacak üretim artışı yer almaktadır.

Grafik 6: Azerbaycan Doğalgaz ihracatı¹⁰⁵

Azerbaycan'ın toplam enerji arzı, artan tüketim ve talep nedeniyle yükselişine devam etmektedir. Son 10 yılda dönemsel olarak küresel ekonomik kriz ve diğer geçici etkilerden dolayı dalgalanma yaşanmıştır, ancak 2011 yılından itibaren enerji arzı tekrar artışa geçmiştir. Önümüzdeki yıllarda toplam enerji arzının tüketime bağlı olarak giderek artacağı tahmin edilmektedir.

¹⁰⁴ Kaynak: Hazar Strateji Enstitüsü (2014)

¹⁰⁵ Kaynak: Hazar Strateji Enstitüsü (2014)

3.9. Azerbaycan Enerji Gelirleri ve Savunma Harcamaları İlişkisi

Savunma harcamalarının tanımlanması ve boyutlarının hesaplanması, ilk bakışta kolay gibi görünmektedir. Seferberlik ve barıştaki askeri yapılanmaya ilişkin maliyetlerin bilinmesinin yeterli olacağı düşünülmektedir. Savunma harcamaları hakkında veri toplanması son derece zordur. Bu zorluk, bu tür harcamaların kritik mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Savunma harcamalarının düzeyi ve kompozisyonu demokratik parlamenter sisteme sahip ülkelerde bile “devlet sırrı” olarak görülmektedir. Ancak savunma harcamalarının tanımlanmasında yaşanan güçlüklerde olduğu gibi konu ile ilgili kaliteli ve eşdeğer istatistiksel veri temininde de güçlükler yaşanmaktadır¹⁰⁶.

Genellikle, petrol zengini ülkelerde kurulan petrol fonundan, elde edilen gelirlerin tamamen tüketime yönlendirilmemesi için önemli bir kurum gibi fonksiyon icra etmesi beklenir. Norveç, petrol fonunda, yaşanan nüfusla bağlı artacak sosyal güvenlik harcamalarını finanse etmek amacıyla gelirleri biriktirmektedir. Kuveyt, petrol fonunu, daha çok istikrar amaçlı kullanmaktadır. Genelde ise, petrol fonları, gelecek nesillere toplumsal servetin aktarılması ve makro-ekonomik istikrar amaçları yerine getirmeğe çalışmaktadır. Sadece kurumun var olması yeterli değildir. Petrol fonu ile birlikte, mali kuralın da uygulanması gerekli bir şarttır. Norveç, petrol fonunda biriken varlıkları finansal piyasalarda yatırıma yönlendirerek, hem ülkenin ulusal parasının değer kazanmasını sağlamış, hem de zaman içerisinde fonun aktif büyüklüğünü bu şekilde artırmayı hedeflemiştir. Petrol Fonu konusunda Norveç'in başarısına literatürde atıf yapılmasının en önemli nedenlerinden biri, fonu bariz bir mali kuralının olmasıdır. Bu kurala göre, petrol fonundan her yıl devlet bütçesine ancak yüzde dört oranında fon transferi yapılabilir. Yüzde dört oranı, fonun varlıklarının uzun dönemli getirisi olarak kabul edildiğinden, fonda biriken anaparadan daha çok, getiri devlet bütçesine transfer edilmiştir. Azerbaycan'da ise Cumhurbaşkanı'nın yayınladığı kanuna göre, petrol gelirlerinin % 25'i gelecek nesiller için biriktirilecektir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, Azerbaycan'da var olan hemen bütün altyapının yenilenmesi gerekli olduğu için, Petrol Fonu'dan bütçeye transferler yapılmış ve altyapı harcamaları finanse edilmiştir. Bu bakımdan, Azerbaycan Savunma Sanayi Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı bünyesinde yapılacak harcamaların da petrol gelirlerinden etkilenmemesi mümkün olmamaktadır. Özellikle, Petrol Fonu'ndan devlet bütçesinde yapılan transferlerin

¹⁰⁶ Filiz Giray, “**Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme**”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, s.186

son yıllarda toplam devlet bütçesi gelirlerinin %50 – 60'ı civarında bir oranı temsil ettiğini dikkate alırsak, bu ilişki daha da çok anlam kazandığı görülebilecektir. Bu bakımdan petrol fonu gelirlerini, Azerbaycan'ın petrol gelirleri olarak kabul edip bu değişkenle savunma harcamaları arasındaki ilişkinin araştırılması önem arz etmektedir. (Tablo:5)

Tablo 5: 2001-2012 Yılları Arasında Savunma Harcamaları¹⁰⁷ ve Enerji Gelirleri¹⁰⁸

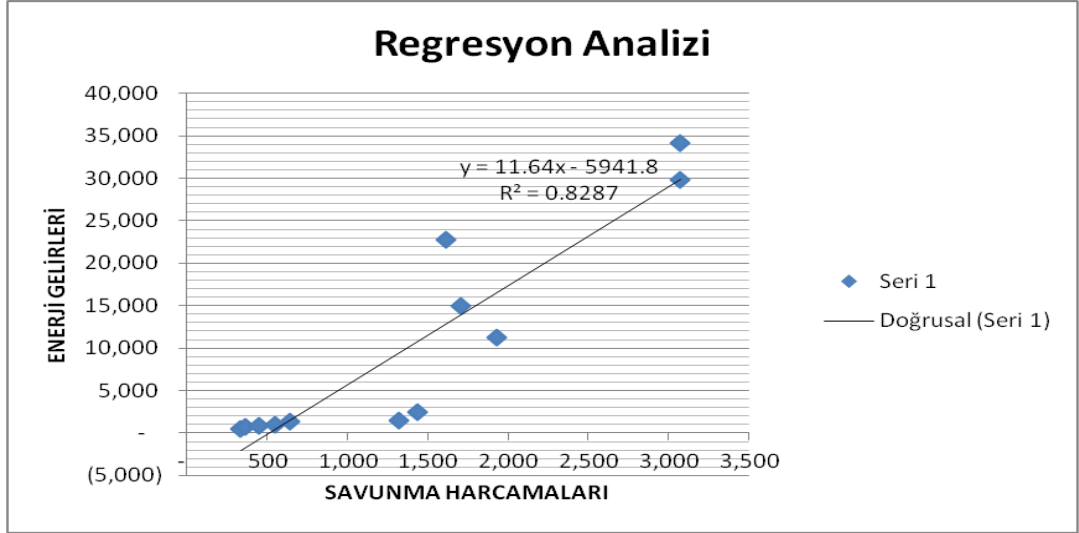
Year	Harcamalar (milyon dolar)	SOFAZ verileri(milyon dolar)
2001	338	490
2002	364	690
2003	454	820
2004	550	960
2005	644	1,390
2006	1,322	1,450
2007	1,438	2,480
2008	1,936	11,220
2009	1,708	14,900
2010	1,618	22,770
2011	3,079	29,800
2012	3,078	34,130

3.9.1. Ekonometrik Analiz

Petrol gelirleri ile bütçe harcamaları arasındaki ilişkinin tahmin edilmesi aşağıdaki model çerçevesinden gerçekleşecektir: $Y = \alpha + \beta * X_t + \varepsilon$ (1)

¹⁰⁷ Savunma Harcamaları, <http://www.sipri.org/> (Erişim Tarihi: 20.05.2015)

¹⁰⁸ Petrol Gelirleri, <http://www.oilfund.az/> (Erişim Tarihi: 20.05.2015)

Grafik 7: Enerji Gelirleri ile Savunma Harcamalarının Regresyon Analizi

Burada, Y, savunma harcamalarını X_t , petrol fonu gelirleri değerlerini temsil etmektedir. Azerbaycan Uluslararası Maden Sanayii Şeffaflık İnisiyatifi (EITI, Extractive Industries Transparency Initiative) kapsamında, gönüllü olarak pilot ülke olduğu için, 2001 yılından itibaren petrol gelirleri ve petrol harcamaları ile ilgili olarak yıllık raporlar hazırlamakta ve kamuoyu ile paylaşmaktadır. Bu bakımdan, 2002 yılından itibaren, Azerbaycan Devlet Petrol Fonu ile ilgili petrol gelirlerine ve harcamalarına Fonun internet sitesi olan oilfund.az'dan ulaşılmıştır. Savunma harcamaları ile ilgili veri, ulusal düzeyde düzenli olarak yayınlanmadığından, özellikle savunma sanayii ile ilgili bilgilere ulaşmak zor olduğundan bu konuda SIPRI veri bankasından yararlanılmıştır. İstatistiki veri toplama ve işleme konusunda kurumsal altyapı geliştikçe, Azerbaycan'da veri tabanlarının daha da genişleyeceğini bekleyebiliriz. Örnek olarak bakıldığında Azerbaycan Merkez Bankasının 2001 yılında yayınlandığı aylık istatistik bülteni, 25 sayfa iken, 2015 yılının Mart ayında bu bültenin hacmi 89 sayfa olmuştur. Bununla birlikte, savunma harcamaları gibi hassas bir konuda, aylık, çeyrek dönemlik, hatta yarım yıllık verinin bulunması şu an için mümkün görünmemektedir. Bu yüzden her iki veri milyon dolarlık birimle yıllık olarak elde edilmiştir. Gözlem sayısının az olması, karmaşık modellerin uygulanmasını da zorlaştırmaktadır. Bu yüzden (1) numaralı eşitlikte verilen petrol gelirleri savunma harcamaları En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile tahmin edilmiştir. Modelin çıktısı Ek1`de verilmiştir.

3.9.2. Sonuçların Yorumlanması

Hem zaman serilerinin yeterli uzunlukta olmaması, hem de veri toplanması konusunda, kurumsal anlamda iyileştirmelerin devam ettiği bir ekonomi ile ilgili yapılan ekonometrik çalışma çeşitli zorlukları barındırmaktadır. R^2 determinasyon katsayısı değerinin en yüksek olduğu model tahmin edilmeğe çalışmıştır. R^2 'nin 1'e yakın olmasından dolayı, modelin açıklayıcılık gücünün yüksek olduğu kabul edilmiştir. F-istatistiği anlamlı çıktığından dolayı, regresyon katsayılarının hepsinin sıfır olduğu şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla, F-istatistiği sonucunda, modelin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. R^2 'nin 0,83 gibi yüksek düzeyde çıkması, savunma harcamalarındaki değişmelerin, yüzde 83'nün petrol gelirlerince açıklandığı şekilde bir anlama gelmektedir. Aynı şekilde t statistiklerinin de anlamlı olması, her bir değişkenin anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

59 milyon dolar olan sabit değişken, analizimiz açısından çok büyük bir önem arz etmemektedir. Dolayısıyla, biz burada daha çok petrol gelirlerinin savunma harcamalarına ne kadar yansıdığını gösteren β katsayısına odaklanacağız. β katsayısı ile R^2 determinasyon katsayısı ile bir araya getirildiğinde, Azerbaycan ekonomisinde petrol gelirleri ve savunma harcamaları arasındaki güçlü ilişkinin varlığı görülmektedir. Petrol sektöründe yaşanan kazanç patlamasının, savunma harcamalarını olumlu yönde etkilediğini ve petrol gelirlerinin daha da çok savunma harcaması ve savunma sanayii harcamasına neden olduğu sonucuna varabiliriz. Bu sonuç iki bakımdan önem arz etmektedir. Öncelikle, petrol üretiminin ve gelirlerinin artmağa devam etmesi durumunda, savunma harcamalarının da benzer bir trend içerisinde olacağı belirlediğimiz model çerçevesinde belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, özellikle savunma sanayiinin daha da geliştirilmesi ve teknolojik araştırma ve geliştirmenin desteklenmesi için gerekli fonun mevcut olacağı anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, Haziran 2014 - Mart 2015 tarihleri arasında, petrol fiyatlarının yüzde 50 oranında azalması, sadece Azerbaycan Merkez Bankası döviz rezervlerinin yüzde 39 oranında azalmasına neden olmuştur¹⁰⁹. 2014 yılının son çeyreği ile, 2015 yılının birinci çeyreği karşılaştırıldığında ise, petrol fonu aktif büyüklüğünün 3 milyar dolar azaldığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile, savunma harcamaları ile petrol fonu aktif büyüklüğü arasında bu denli güçlü bir ilişkinin var olması, savunma harcamalarını ve

¹⁰⁹ Kaynak: <http://caspienbarrel.org/?p=30609>, (Erişim Tarihi: 15.05.2015)

savunma sanayiini petrol fiyatlarının düştüğü bir ortamda, volatilité, yani oynaklık bakımından oldukça hassas bir duruma getirmektedir. Bu tezin, politika yapıcılar açısından önemli uygulama alanı, bu bağımlılığın azaltılması yönünde atılacak adımların daha da ivedilik kazanmasını sağlama şeklinde olmaktadır. Savunma sanayi sektörünü AR-GE ve inovasyon konularına yoğunlaşarak, sektörün kendi ekonomik büyümesini sağlamasına çalışılmalıdır. Bununla birlikte, savunma sanayii araç ve gereçlerinin bakım onarımı ve modernizasyonu konusunda gerekli insan kaynaklarının yatırımı da özel önem arz etmektedir. Böylece, uzun dönemde, savunma harcamalarının ve savunma sanayiinin petrol gelirlerine bağımlılığı aşamalı olarak azaltılabilecek ve sektör, yerleşik bir yapıya bürünebilecektir. Azerbaycan ekonomisinde ihracatın yüzde 90`nın petrol sektöründen yapılması, kamu harcamalarının yüzde 60`nın petrol gelirleri ile finanse edilmesi, ülke GSYİH`nin yüzde 40`ının petrol sektöründe yaratılan katma değerden meydana gelmesi, bu tez kapsamında elde edilen ekonometrik sonucu daha da anlamlı hale getirmektedir.

SONUÇ

Bulunduğu jeo-stratejik konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar itibariyle Azerbaycan hep önemli bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple her zaman etrafında cereyan eden savaşların bir parçası haline gelmek zorunda bırakılmıştır. Siyasi ve askeri problemler yaşamasına rağmen, elde ettiği bağımsızlığını 1991 yılından itibaren devam ettirmektedir. Bu süreç zarfında birçok iç ve dış engelleri aşmakta başarı sağlamıştır. En çok problemin yaşandığı süreç ise “Dağlık Karabağ”ın işgalinden dolayı olmuştur. Bu süreçte Ermenistan başta olmakla birçok ülkenin çözüm için yeteri kadar çaba göstermemesi sonucu problemin aşılabilmesi ve bunun da ekonomiye ilk yıllarda belli ölçüde istikrarsızlık yaşatmasına sebep olmuştur. Bu istikrarsızlığın, tam olmasa da büyük bir kısmı zamanla aşılmıştır. 2001 yılından sonra bütçede önemli bir gelir artışı yaşanmıştır. Petrol ve doğalgaz gelirlerindeki artış etkisini ülkede her alanda göstermiştir. Özel sektörden devlet kurumlarına kadar birçok alanda yenilikler ortaya konulmuştur. Bu yeniliklerle savunma sanayi sektörü de önemli bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu süreçte, SSCB döneminden kalan araç-gerecin yeniden kullanılabilir duruma getirilmesi için modernize edilmesi veya değiştirilmesi işlemi gerçekleştirilmekte, aynı zamanda diğer ülkelerle işbirliği yapılarak bu ülkelere ihtiyaçların temin edilmesi gerçekleştirilecektir. Sürecin başında, SSCB’den kalan teknolojinin yenilenmesi parça ihtiyacının temin edilmesini kolaylaştıracağı için Rusya tercih edilmiştir. İlişkilerin üst düzeyde olması ve güvenlik anlamında daha iyi ilişkilere sahip olduğu için Türkiye ile askeri işbirliğine çok önem verilmiş ve silahlı kuvvetlerin personelinin ihtiyaç duyduğu eğitim ve kurslar karşılanmıştır. Günümüzde ise, İsrail ile olan savunma sanayi teknoloji anlaşmaları önemli bir yer tutmaktadır. Savunma ve güvenlik alanında İkili ilişkilerin gelişmesi ve yüksek teknolojik özellikli donanıma sahip olmak için de bütçenin büyük bir kısmı bu faaliyete ayrılmış durumdadır. Bütçedeki enerji gelirlerinin önemli bir kısmı ülke savunması ve silahlı kuvvetlere ayrılması 2001 yılından sonra daha bariz şekilde görülmektedir.(Tablo 6)

Tablo 6: Savunma Harcamalarında Artış (2001-2012)¹¹⁰

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Savunma Harcamalar (mil. dolar)	338	364	454	550	644	1322	1438	1936	1708	1618	3079	3078

¹¹⁰ Kaynak: <http://www.sipri.org/databases/terms> (Erişim Tarihi: 10.05.2015)

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, Azerbaycan`da var olan hemen-hemen bütün altyapının yenilenmesi gerekli olduğu için, Petrol Fonun`dan bütye transferler yapılmış ve altyapı harcamaları finanse edilmiştir. Bu bakımdan, Azerbaycan Savunma Sanayi ve Savunma Bakanlığı bünyesinde yapılacak harcamaların da petrol gelirlerinden etkilenmemesi mümkün görülmektedir. Özellikle, Petrol Fonun`dan devlet bütçesinde yapılan transferlerin son yıllarda toplam devlet bütçesi gelirlerinin %50-60 civarında bir oranını temsil ettiğini dikkate alındığında, bu ilişki daha da çok anlam kazandığı görülmektedir. Bu bakımdan petrol fonu gelirlerini, Azerbaycan`ın petrol gelirleri olarak kabul edip bu değişkenle savunma harcamaları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu ilişkinin regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve Azerbaycan ekonomisinde petrol gelirleri ve savunma harcamaları arasındaki güçlü ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Petrol sektöründe yaşanan gelir artışının, savunma harcamalarını olumlu yönde etkilediğini ve petrol gelirlerinin daha da çok savunma harcaması ve savunma sanayii harcamasına neden olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç iki bakımdan önem arz etmektedir. Öncelikle, petrol üretiminin ve gelirlerinin artmaya devam etmesi durumunda, savunma harcamalarının da benzer bir trend içerisinde olacağı tahmin edilen model çerçevesinde belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, özellikle savunma sanayii'nin daha da geliştirilmesi ve teknolojik araştırma ve geliştirmenin desteklenmesi için gerekli fonun mevcut olacağı anlamına gelmektedir. Azerbaycan ekonomisinde ihracatın %90`nın petrol sektöründen yapılması, kamu harcamalarının %60`nın petrol gelirleri ile finanse edilmesi, lke GSYH`nin %40`ının petrol sektöründe yaratılan katma değerden meydana gelmesi, bu tez kapsamında elde edilen ekonometrik sonucu daha da anlamlı hale getirmektedir.

EKLER

EK A: Excel Programında Yapılan Analiz Sonucu

<i>Regresyon Statistik</i>	
Çoklu R	0.91
R kare (R^2)	0.83
Ayarlanmış R kare	0.81

	<i>Katsayılar</i>	<i>Standard hata</i>	<i>t-Stat</i>	<i>P-değeri</i>
Kesişme	-5941824536	2785047937	-2.13	0.05868
Harcamalar	11.64026223	1.673795431	6.95	0.00004

KAYNAKÇA

Kitaplar

ALİYEVA Almas, NATO'da Askeri ve Siyasi Reformlar ve Azerbaycan Cumhuriyeti, Bakü, 2012

ASLANLI Araz, Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu, Eko-Avrasya Yayınları, Ankara, 2003.

AUTY, R. M. Optimistic And Pessimistic Energy Rent Deployment Scenarios For Azerbaijan And Kazakhstan. Energy, wealth and governance in the Caucasus and Central Asia. 2006.

AYDIN Mustafa, Türkiye'nin Avrasya Macerası 1986-2006 (Avrasya Üçlemesi II), Nobel Yay, Ankara, 2007. s,40-51.

AYDIN Mustafa, Kafkasya'da Değişim Dönüşüm, Nobel Yayıncılık, Ankara 2012, s,35.

BRENDA Shaffer, Azerbaijan's Cooperation with İsrail Goes Beyond İsrail Tensions, The Washington Institute, Policy Analysis, 2013.

BUIİTER, W. H. and PURVİS D. D. Oil, Disinflation And Export Competetiveness: A Model Of `Dutch Disease: Economic Interdependence And Flexible Exchange Rates.(Ed: J. S. Bhandari; B. H. Putnam, J. H. Levin). Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press,1984.

İNAT Kemal, vd. Dünya Çatışma Bölgeleri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

İPEK P. (2008). Azerbaijan: oil boom and challenges. *Turkey`s Neighborhood*. (Ed: M.Kibaroglu). Foreign Policy Institute, Ankara 2008.

KANTARCI Hakan, Kısaçtaki Bölge Kafkasya, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

SADİGOV Afsar, Küresel Enerji Güvenliği Ve Uluslararası Hukuk, Baku Üniversitesi Yayıncılık, Baku, 2008.

SHAFFER, Brenda, "Permanent Factors in Azerbaijan's Foreign Policy", Azerbaijan in Global Politics Crafting Foreign Policy (edit. Alexandros Petersen, Fariz İsmailzade) Baku, Azerbaijan Diplomatic Academy, 2009

YALÇINKAYA Alaaddin, Kafkasyada Siyasi Gelişmeler, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006.

ZİYLAN Aytekin, Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayii, Savunma Sanayicileri Derneği Yayını, 2004.

Makaleler

ABDULLAYEV Natig, vd. Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı Ve Gorbaçov Dönemi, Journal of Qafqaz University, 2009,sayı 26, s71-87

AHMEDOV Elçin, " Azerbaycan'ın Bölgesel Kalkınma Ve Enerji Güvenliği Alanında Avrupa Birliği İle İşbirliği ", Geo Strateji. 2012, sayı 2, S.26-31.

ALLAHVERDİYEV Fazil, Azerbaycan Cumhuriyetinin Karabağ Bölgesinde Erozyon Süreci, Ermeni Tecavüzü Sonucu meydana gelen Askeri Erozyon, Onun ekosistemlere ve Ekoloji Duruma Etkisi, MBM yayınları, Baku, 2010, s,146-208,

ASKERZADE Aygün, "NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği Ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", Karadeniz Araştırmaları, 2009, Sayı: 20, s.7.

ARAS Osman Nuri, "Karabağ Ekonomisi ve Karabağ Savaşı'nın Ekonomik Etkileri", Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz, Bakü, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2008, s:142-178

BAYULGEN, O. Foreign investment and political regimes: The oil sector in Azerbaijan, Russia and Norway. New York: Cambridge University Press. (2010).

BELET Nuran," Security of Energy Supply for European Union and Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline Project", International Conference On Eurasian Economies 2013. s 1000.

BÜYÜKMIHÇI Kemal,"Savunma Sanayi'de Ar-Ge'nin Önemi Ve Türkiye'deki Gelişmeler",s.114, <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10674.pdf> (10.02.2015)

Cabbarlı Hatem, vd. *Azerbaycan Dış Politikası'nın Temel Özellikleri (1991-2009)*, 21. Yüzyıl dergisi, 2009, s,91.

Caşın M.H, Understanding Nato's New Critical Infrastructure Protectioncip Politics: Common Efforts And Solidarity, 2014, s: 6-7

CAFERSOY Nazim, Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001), ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmalar Masası, Avrasya Dosyası, 2001, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 286

CONETTA Carl, 2007. Toward a Sustainable US Defense Posture: An Option to Save \$60+ Billion over the Next Five Years. Project on Defense Alternatives Briefing Memo, www.comw.org/pda (Erişim Tarihi: 01.05.2015)

ERENEL Fahri, vd. Chaos Management In Disasters: From A Military Point Of View, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/ICES2013/papers/archive/caymaz-eken-erenel-chaos-management-in-disasters-from-a-military-point-of-view> (Erişim Tarihi: 02.05.15)

ERDOĞAN İbrahim, Azerbaijan-Israel Relations: From Diversity To Strategic

Cooperation, 2013, Cilt: 8, Sayı: 15, s,20

LINDENSTRAUSS Gallia, Israel -Azerbaijan: Despite the Constraints , a Special Relationship, Strategic Assessment Vol 17 . No. 4 .2015

GEÇKİN Burak, Azerbaycan, Ermenistan Ve Agit Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu, <http://politikaakademisi.org/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>. (Erişim Tarihi: 13.02.2015)

İBADOĞLU Gubat, "Azerbaycan'da Petrol Ve Gaz Gelirlerinin Yönetimi", Economic Research Center, 2013, s:8-9.

HABİBBEYLİ Arestu, " Ermenistan'ın Kafkasya'da hakimiyet İddiaları ve Jeosiyasi gerçeklik ", STRATEJİ ANALİZİ | Say 5, 2012, s: 31

HALİLOV Yunis, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına Dair 555 soru - 555 cevap, Baku, 2008, s,3

HARTLEY, K. Defence Economics And The Industrial Base. World, 2000 p.2

HASANOV Fahri,vd. "Azerbaycan'ın Türkiyenin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan - Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rolü", Avrasya Strateji Dergisi say2, s, 73-100.

İMANBEYLİ Vugar, Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934): Lider Bir Aydın ve Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Temsili (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2003

İSMAİLOV Elnur, Azerbaycan-İsrail Stratejik Ortaklığı, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, http://www.bilgesam.org/incele/1101/-azerbaycan-israil-stratejik-ortakligi/#.VUirr_ntmko (Erişim Tarihi: 09.04.2015)

JAMES Graham , "Military Power vs Economic Power in History"
<http://www.historyorb.com/world/power.php> , (06.02.2015)

JOANNA Sloame, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/Azerbaijan.html>
(Erişim Tarihi: 03.04.2015)

NİCHOL Jim, Azerbaijan: Recent Developments and U.S. Interests, Congressional Research Service, 2013, p.1

Kara Kuvvetleri Komutanlığı Ordu Donatım Okulu Ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, Bakım Ders Notu, Balıkesir,1999, s14.
http://webapp.hgk.msb.gov.tr/hyto/ogrenci/not/bak%C4%B1m_bilgisi.pdf
(Erişim Tarihi: 14.03.15)

KAYA S.Koray, "Savunma Sanayide Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Önemi", 1nci Mühendisliği Ve Savunma Uygulamaları Sempozyumu, Kültür Sitesi Ankara,1995, s:173-174.

KİRA Kern, "What Is The Role Of Military In Development?",
http://www.internationalpeaceandconflict.org/profiles/blogs/what-is-the-role-of-military-in-development?xg_source=activity#, (07.02.2015)

MARDANOV Samir, Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013 s:95-96.

MİLES Donna, Navy Special Ops Demos Training in Azerbaijan,
<http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=26294>
(Erişim Tarihi: 18.01.2015)

Ministry of Foreign Affairs, Azerbaijan in the International Arena, Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library, p:2, 2007.

MURİNSON Alexander, Opportunities & Challenges in Israeli-Azerbaijani Relations, Caucasus International Vol.2, No: 2, 2012, P:177.

MUSAYEV Yahya, Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik Ve Strateji Ortaklık, Ankara, 2012, s:176-177.

NAĞİYEVA Ş, vd. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 90, M.F. Axundov Adına Azerbaycan Milli Kütüphanesi, 2008

NURİYEV Eikhan, The Geopolitics of Azerbaijan,
<https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/280410nuriyev.pdf>
26.01.2015.

ÖZTÜRK A. Turan, "Türk Savunma Sanayinin Gelişimi ve Moral Yönü", 1nci Sistem Mühendisliği Ve Savunma Uygulamaları Sempozyumu, Kültür Sitesi Ankara,1995, s:442

ÖZYILMAZ Emine Vildan,"Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15 /2 (2013), s: 191-208.

YILMAZ Reha, vd. "Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Öğeler ve Denge Politikasına Yansımaları", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(1), Çankırı, 2013, s:13-14.

REHİMLİ Recep, Azerbaycan Yönetim Sistemi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt,2. sayı,9. s,378.

RZAYEVA Gülmira, Azerbaycan-Türkiye Enerji İlişkileri: Tehditler Ve Perspektifler, Ankara, 2012. S.105

RZAYEVA Gülmira, TANAP – Hazar Gazını Avrupa'ya Taşıyan Atılım Projesi, Hazar Strateji Enstitüsü Raporu, Kasım,2012, s,1.

SUMERİNLİ Cesur, İleriye, NATO'ya Doğru, "Abilov, Zeynalov ve Oğulları" Yayıncılık, Baku, 2007, s,62-104.

ŞİHALİYEV. E, Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi, 2012, cilt: 3, sayı:1, s145.

TELLAL Erel, Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları, Mülkiye Dergisi, Cilt 24, No 225, 2000, s. 89.

ÜNAL Ömer Faruk, Azerbaycan 1988-1995: Sancı, Kargaşa Ve İktidar, Qafqaz Üniversitesi İ.İ.B.F Kamu Yönetimi, Bakü, s,1.

Rapor ve Yasalar

«Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Bilgilendirmesi» (1993, № 23-24, madde 671)

Azerbaycan'ın Enerji Görünümü, Hazar Strateji Enstitüsü- Enerji Araştırmalar Merkezi Ekim Raporu, 2014, s;3-11.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Türkiye Savunma Sanayi Meclisi Türkiye Savunma Sanayi Sektör Raporu 2010, Ankara, 2011

British Petroleum [BP] (2010). Statistical Review Of World Energy. s.6,22

Tezler:

GURBANOV Sarvar, Azerbaycan'da Enerji Kaynakları Ve Hollanda Hastalığı: Makroekonomik Etkileri Ve Ampirik Değerlendirme (Yayınlanmamış Doktora tezi) Eskişehir 2011, s:173-174

GULİYEV Samir, Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan-ABD İlişkileri, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2004, s:153-154

İnternet Kaynakları

http://www.azerbaijan.az/portal/Society/Army/army_a.html(Erişim Tarihi: 25.01.2015)

http://www.azerbaijans.com/content_526_tr.html (Erişim Tarihi: 19.01.2015)

http://adex2016.com/2014/?p=news_read&t=press_releases&q=1&l=az
(Erişim Tarihi: 10.02.2015).

<http://aze.embrus-az.com/relations.html>, (Erişim Tarihi: 24.04.15)

http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=2986:07-01-2015&catid=56:speeches-and-interviews&lang=az(Erişim Tarihi: 14.02.2015)

<http://www.elektrikport.com/haber-roportaj/ozel-haber-azerbaycan-savunma-sanayisinde-agresif-hamleler/7955#ad-image-0> (Erişim Tarihi: 13.02.2015)

<http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl8.pdf> (Erişim Tarihi: 03.03.2015)

<http://www.globalsecurity.org/military/world/azerbaijan/navy.htm>,
(Erişim Tarihi:18.02.2015)

<http://lib.aliyevheritage.org/az/50070792.html> (Erişim Tarihi: 19.01.2015)

<http://lib.aliyevheritage.org/tk/9057131.html> (Erişim Tarihi: 09.01.2015)

<http://militarybudget.org/azerbaijan/> (Erişim Tarihi:03.05.15)

http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/004_azerbaycan_milli_guvenlik_stratejisi_belgesi.pdf (Erişim Tarihi: 04.06.2015)

http://mod.gov.az/qanun/qanunvericilik/SQ_haqqinda.pdf (Erişim Tarihi: 18.01.2015)

<http://www.mod.gov.az/index2.php?content=sq/hdq> (Erişim Tarihi: 26.01.2015)

http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/004_azerbaycan_milli_guvenlik_stratejisi_belgesi.pdf (Erişim Tarihi: 25.01.2015)

www.newtimes.az/tr/politics/318, (Erişim Tarihi: 11.01.15)

http://www.oilfund.az/uploads/annual_2013en.pdf (Erişim Tarihi: 20.04.15)

https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Military_of_Azerbaijan.html (Erişim Tarihi: 10.01.2015)

<http://www.president.az/articles/12839> (Erişim Tarihi: 17.01.2015)

